

YAZINLARARASILIK BAĞLAMINDA MAHMUT İLE MERYEM ROMANI

Ekin AKTÜRK*

Öz

Mahmut ile Meryem romanı, çağdaş Azerbaycan edebiyatının en güçlü kalemlerinden biri olan Elçin'in yazdığı yazınlararasılık bağlamında oldukça değerli ve zengin alt yapısı olan bir eserdir. Bir aşk hikâyesi etrafında kurgulanan romanda tarihi, realist, romantik ve olağanüstü unsurların bir arada işlenmiş olması bakımından ilgi çekicidir. Anadolu'da, Azerbaycan'da ve diğer milletlerde de büyük ilgi uyandırmış olan sözlü ve yazılı gelenekten başlayarak karagöz, tiyatro, orta oyunu gibi edebi türlere de tesir etmiş ünlü halk hikâyesi Kerem ile Aslı'nın merkezinde kurgulanmış olan roman, yazınlararası inceleme için zengin bir eserdir. Mahmut ile Meryem romanı, Kerem ile Aslı halk hikâyesini Azerbaycan varyantına dayanmaktadır. Yazınlararasılığın en yoğun biçimde tespit edildiği 'yeniden yazma' metoduyla kaleme alınmıştır. Halk hikâyesinde karşılaşılan motifler, kişiler, olay örgüsü, mekân çoğunlukla korunmuştur. Mahmut ile Meryem romanında, roman tekniğine has özelliklerden kaynaklanan farkların yanı sıra tarihi olaylar, şahsiyetler ya da şairler roman içinde olay örgüsüyle harmanlanmıştır. Türk gelenek, görenek, tarih, yaşayış ve kültür özellikleri bakımından zengin folklorik unsurlarla yoğurulmuş; deyimler, atasözleri, alkışlar, kargışlar bakımından zengin bir söz varlığı olan Mahmut ile Meryem romanı, Kerem ile Aslı halk hikâyesi merkezinde; dünyevi aşktan, insan sevgisine kadar büyük bir hümanizmanın temsili gibi okurunu selamlamaktadır. Bu çalışmada Kerem ile Aslı halk hikâyesi ve Mahmut ile Meryem romanı yazınlararasılık bağlamında değerlendirilmiş, benzer ve farklı yönleri olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elçin Efendiyev, Halk Hikâyeleri, Yazınlararasılık.

THE NOVEL OF MAHMUT AND MERYEM IN THE CONTEXT OF INTERLITERATURE

Abstract

The novel Mahmut and Meryem is a work with a very valuable and rich infrastructure in the context of interliterature written by Elçin, one of the strongest writers of contemporary Azerbaijani literature. The novel, built around a love story, is interesting in that it combines historical, realistic, romantic and extraordinary elements. The novel, which is based on the famous folk story Kerem and Aslı, which has influenced literary genres such as karagöz, theater and middle game, starting

* Dr.Öğr.Üyesi, Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ekindex@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9039-2455>

from the oral and written tradition, which has aroused great interest in Anatolia, Azerbaijan and other nations, is a rich source for inter-literary analysis. It is a work. The novel Mahmut and Meryem is based on the Azerbaijani variant of the folk story Kerem and Aslı. It was written with the 'rewriting' method, where interliterature is most intensely detected. The motifs, people, plot and place encountered in the folk tale are mostly preserved. In the novel Mahmut and Meryem, historical events, figures or poets are blended with the plot in the novel, in addition to the differences arising from the peculiarities of the novel technique. The novel Mahmut and Meryem, which has a rich vocabulary in terms of idioms, proverbs, applause and curses, blended with folkloric elements rich in Turkish traditions, customs, history, lifestyle and cultural characteristics, is at the center of the Kerem and Aslı folk story; It greets its readers as the representation of a great humanism, from worldly love to human love. In this study, the folk story Kerem and Aslı and the novel Mahmut and Meryem were evaluated in the context of interliterature and it was determined that they had similar and different aspects.

Keywords: *Elçin Efendiyev, Folk Stories, Interliterature.*

Giriş

Mahmut ile Meryem romanı, Türk dünyasının ortak halk hikâyelerinden olan Kerem ile Aslı halk hikâyesinin incelediğimiz romanın doğduğu coğrafyaya ait olan Azerbaycan varyantı üzerine kurgulanmış olan, Türk dünyası edebiyatları içinde; anonim, realist, tarihi, siyasi, olağanüstülükler, mitolojik ve psikolojik nitelikleri aynı anda taşıyan bir roman olarak çok önemli bir yere sahiptir. Mahmut ile Meryem romanının kurgusunda gördüğümüz Türk dünyasına ait karakter tiplerinin her birinin hem yazınsal hem semantik hem de göstergebilimsel olarak ortak kültürel mirasa dair çok önemli sosyolojik kodlar taşıdığını söylemek mümkündür. Somut olmayan kültürel mirası kuşaktan kuşağa aktarmanın en değerli yollarından olan halk hikâyeciliği böylelikle çağdaş roman tekniğiyle birleştirilmek suretiyle yeniden doğmuş, yeniden can bulmuş, yeni nesillere aktarılmanın çağdaş bir biçimine bürünmüş halde Türk dünyası edebiyatı hazinesinde yerini almıştır. Bu değerli eser 1984 yılında modern Azerbaycan edebiyatının en önemli temsilcilerinden olan Elçin Efendiyev tarafından kaleme alınmıştır. Türk dünyası edebiyatlarında ve folklorunda önemli bir yeri olan halk hikâyeleri, konargöçer yaşam tarzını benimsemiş olan Türk toplulukları arasında göçebe hayattan yerleşik yaşam düzenine geçişin sözlü gelenekten başlayarak yazılı geleneğe de taşınmış olan kuşaklar boyu aktarılan en önemli kültürel miraslarından biridir.

Halk hikâyeleri, “Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup sevgi, aşk, alplık gibi konuları merkezine alan köklerini Türk, Arap – İslam ve Hint – İran köklerinden alan, çoğunlukla âşıklar veya meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatmalardır.” şeklinde tanımlanmıştır (Alptekin, 1977, s. 7).

Eflatun Cem Güney, “Halkın gönül dünyasını dile getiren ölümsüz hikâyelerdir.” şeklinde tanımlamıştır (Güney, 1951, s. 385). Halk hikâyeleri çoğunlukla destanlarla beraber sosyolojik ve kültürel yapının izlerini takip etmek suretiyle kuşaklar arası etkileşimle nesillerce aktarılan, âşıklar ve meddahlar tarafından sözlü olarak icra edilmekle beraber yazılı olarak metinleşme niteliği de gösteren, çoğunlukla aşk, kahramanlık veya gerçek yaşanmış olayları konu edinen nazım- nesir karışık şekilde bir yapıya sahip olan halk edebiyatı ürünleridir (Oğuz vd., 2022, s. 348).

Konuları bakımından, coğrafi dağılım bakımından ya da şekil bakımından sınıflandırılan halk hikâyeleri çoğunlukla konuları bakımından aşk ve kahramanlık hikâyeleri, yaşanmış hikâyeler, şekil bakımından ise türkölü (klasik hikâyeler, serküşmeler, bozlaklar) veya türkölüsüz hikâyeler (karavelliler, kara hikâyeler), hacim bakımından, uzun veya kısa hikâyeler, coğrafi yayılıma göre hikâyeler ise, Anadolu’da bilinen hikâyeler veya Türk dünyasının genelinde bilinen hikâyeler olarak sınıflandırılabilir (Oğuz vd., 2002, ss. 349-350).

Halk hikâyelerinin yapısal özellikleri incelendiğinde iki ana kısımdan söz edilebilir: Manzum ve mensur kısımların bir arada görüldüğü halk hikâyelerinin diyalog ağırlıklı kısımları, tasvirler, manzum kısımlarda yer alırken macera ve ana olay örgüsünün yer aldığı kısımlar mensur kısımlardır. Kerem ile Aslı halk hikâyesi de nazım nesir karışık olarak yazıya aktarılmıştır. Mahmut ile Meryem romanında da roman tekniğiyle oluşturulan kurgunun içinde şiirli kısımlar da yer almaktadır. Mahmut ile Meryem’in ana hikâyesi bir halk hikâyesi olduğundan roman tekniğinin yanı sıra halk hikâyesi üslubunun yapısal özelliklerinin de korunmuş olduğu söylenebilir. Bu ortak özellikler arasında kahramanların başından geçen olağanüstü durumlar, doğumların olağanüstülüklerle ve tılsımlarla ya da pir veya derviş yardımıyla gerçekleşmesi, Hz. Hızır’ın inayetleri, alkışlar, kargışlar, deyimler, atasözleri, halk gelenekleri (düğün, doğum, yas, halk sağaltım yöntemleri, giyim, inanç vs.) mekânsal olarak kısıtlı bir çevrede başlayan hikâyenin bir anda çok geniş bir coğrafyaya yayılması, kahramanın yoldaşı olan atı ve sazı gibi özellikler sıralanabilir. Bu özellikler genel olarak halk hikâyelerinin ortak yapısal özellikleri olmakla beraber hem Kerem ile Aslı’nın Azerbaycan ve Anadolu varyantlarında hem de Mahmut ile Meryem romanında yer almaktadır.

Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Leylâ ile Mecnûn gibi halk hikâyeleri milli hikâye nitelikleri taşımaktadır. Anadolu’nun pek çok yerinde farklı varyantlarla nesiller boyunca yazılı ve sözlü gelenek aracılığıyla aktarılmışlardır.

Halk hikâyelerinin bir kısmı mutlu sonla biterken büyük bir kısmı; Leyla ve Mecnun, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin, Arzu ile Kamber gibi aşk hikâyelerinde mutlu son yoktur; âşıklar ya kavuşamaz ya da kavuştukları anda ölüm onları ayırır (Alptekin, 2021, s. 40). Kerem ile Aslı hikâyesinin Türkmen ve Horasan varyantlarında; Kerem yandıktan sonra Aslı onu mezarı başında kırk yıl bekler. Daha sonra Allah’a, ya canını almasını ya

da Kerem'i tekrar göndermesi için dua edince Allah, duasını kabul ederek Hazreti Muhammed ve Hazreti Ali'nin aracılığı ile Kerem'i canlandırır, Aslı'yı da tekrar gençleştirir. İki âşığın nikâhını Hazreti Muhammed ve Hazreti Ali kıyarlar (Duymaz, 2001, ss. 75-76). Anadolu ve Azerbaycan varyantlarında Kerem ile Aslı birbirlerine kavuşamaz. Kerem, sihirli elbise yüzünden ah eder ve ahının ateşiyle alev alır yanar ve kül olur. Aslı, Kerem'in külünün başında kırk gün bekler. Aslı, Kerem'in küllerini süpürürken saçına külden ateş gelir ve Aslı'da yanarak kül olur. Kerem ile Aslı'yı birlikte toprağa gömerler.

Halk hikâyelerinde kahramanların âşık olmalarıyla ilgili ortak olarak tekrar eden bazı motifler vardır. Bunlar bir pirin ya da âşık olduğu kişinin elinden bâde içerek âşık olan kahramanlar, ilk görüşte etkilenip âşık olanlar, aynı evde büyüyerek âşık olan hikâye kahramanları ya da bir resme bakarak etkilenip âşık olan kahramanlardır.

Bâde İçerek: Kahraman kimsenin olmadığı bir yerde yalnızken aniden beliren Hz. Hızır ona bâde uzatır. Bâde sunma çoğunlukla üç defa gerçekleşir. Pir elinden ya da âşık olduğu kişi elinden bâde içmek genellikle rüya motifiyle birlikte işlenmiştir. Kerem ile Aslı, Âşık Garip, Ercişli Emrah gibi halk hikâyelerinde bu şekilde rüyada âşık olma motifi ile karşılaşılır (Günay, 1986, ss. 199-127). Mahmut rüyasında bâde içer baygın yatar kalır ve bir acuze kadın onu Meryem'in göğsünden süt emzirek uyandırır.

Aynı Evde Büyüyen Kahramanlar Kardeş Olmadıklarını Öğrenince: Çeşitli sebeplerden dolayı aynı evde yaşayan iki kahraman çocuklukları birlikte geçer. Birlikte oynarlar, birlikte okula giderler. Ancak bir arabozucu çıkıp da bunların kardeş olmadıkları söyleyince, iki genç birbirlerini sevmeye başlarlar.

Resme Bakarak Âşık Olma: Erkek kahraman, resme bakarak âşık olur (Boratav, 1946, s. 109).

İlk Görüşte Âşık Olma: Birbirini tanımayan iki genç herhangi bir yerde (bahçede, pencerede yolda), ilk defa karşılaştıklarında birbirlerine âşık olurlar (Alptekin, 2021, s. 39).

Mahmut ile Meryem romanı ve Kerem ile Aslı'nın Azerbaycan varyantında kahramanlar ilk görüşte birbirlerinden etkilenirler. İlk görüşte aşk hem hikâyede hem de romanda karşılaşılan ortak bir motiftir.

Halk hikâyeciliği geleneği içerisinde Doğu Anadolu ve Azerbaycan'ın önemli bir yeri vardır (Alptekin, 2021, s. 43).

Halk hikâyeleri genellikle basmakalıp ifadelerle başlar. Ancak bu basmakalıp ifadeler daha çok yazılı metinlerde karşımıza çıkar (Alptekin, 2021, s. 43).

Hikâye sözlü gelenekte ise bir fasılla başlar. Fasıl; çoğunlukla aruzun failatün / failatün / failatün / failün vezni ile söylenir. Ancak hikâyeci âşıklar, aruz vezni bilmedikleri için divani nazım şeklini hece şekline uydurmaya çalışırlar. Böylece 4+4+4+3; 8+7=15 duraklı bir nazım şekli ortaya çıkar.

Kerem ile Aslı halk hikâyesinin Azarbaycan varyantı üstadnâme ile başlar. Bu bölüm sekizli veya on birli koşma ile başlar. Bu koşmaların sayısı üçtür. Bir koşmadan diğerine geçilirken “ustadlar ustadnameni bir demez, iki deyer biz de deyek üç olsun” cümlesi kullanılır. (Alptekin, 2021, s. 47).

“Ademoğlu, yol erkânı tanı, bil,
Yol erkân bilen yeri dar olmaz.
Sırrını söyleme kamu âleme,
Bivefa dilberden sana yar olmaz.

Yiğit odur yergi okun atmaya,
Helal mayasına haram katmaya,
Bir oğul ki, ata sözü tutmaya,
O oğulda gayret, namus, ar olmaz.” (Alptekin, 2021,

s. 163)

Mahmut ile Meryem romanı ana epizotları bakımından şöyle okunabilir: Mahmut ve Meryem başkarakterlerdir. Ziyat Han isimli şah, Kamer Banu ile dokuz yıldır evlidir. Ziyat Han’ın elinde her imkânı olmasına rağmen çocuğu yoktur. Çocuğu olmadığı için dertlidir. Durdine derman aramak için çeşitli yollar dener. Başvurduğu yolların sonucunda Mahmut dünyaya gelir. Ermeni Keşiş, Meryem’in babasıdır.

Ziyat Han ve Kamer Banu çocukları olsun diye birçok yola başvurmuştur. Ziyat Han’ın aklına çirkin dilsiz sıfatlı adamın yanında gezdirdiği uyuz tilki gelmiştir. Uyuz tilki her şeyi görür, her şeyi bilir, yeryüzünde bulunan bütün dertlere çare bulurmuş. Tilki, Kamer Banu’ya üç gece Göğçegöl’de yıkanınca durdine çare bulacağını söylemiş. Kamer Banu, tilkinin dediklerini uygulamıştır. Ziyat Han, avucunu Kamer Banu’nun karnında gezdirmiş ve bu sıcaklık Kamer Banu’nun içine yayılmıştır. Bundan tam dokuz ay sonra Mahmut dünyaya gelmiştir.

Ziyat Han ve Keşiş çocukları doğduktan sonra isimlerini koyar. Roman boyunca isimleri Mahmut ile Meryem olarak devam eder.

Ziyat Han oğlu Mahmut’un, Sofu isimli yardımcısı bulunmaktadır. Mahmut, eğitimini Sofu ile birlikte alır.

Mahmut Meryem’i ilk gördüğü yerde ondan etkilenir.

Mahmut bir gün gezerken Meryem’i bahçede görür.

Mahmut âşık olduğu kızı bulmak için gurbete çıkar. Şehir şehir gezip sevdiğini arar, gezerken gördüğü canlılara sevdiğini sorar. Gurbette başına çeşitli olaylar gelir. Romanda başına gelen olaylar detaylıca betimlenerek anlatılır.

Mahmut âşık olduğu kızı babasına bildirir. Ziyat Han, oğlunun farklı dinden birisi ile evlenmesini istemez. Mahmut’u başka birisi ile evlendirmek ister. Mahmut babasının diğer kızlarla evlendirme fikrini kabul etmez.

Kahraman gurbete çıktığı yerden evine geri dönemez.

Keşiş, kızı Aslı'ya sihirli elbise yaptırır. Elbisenin düğmelerini Kerem'in açmasını söyler. Kerem elbisenin düğmesini açmak ister fakat açamaz. Alevler saçan tılsımlı elbise ile Kerem yanıp kül olur. Külün başında kırk gün bekleyen Aslı, saçını süpürge edip külleri toplarken saçını ateş sarar. Aslı'da yanıp kül olur ve Kerem'in külüne karışır. Roman mutsuz son ile biter.

Mahmut ile Meryem romanında çocuksuzluk, bir ihtiyarın vermiş olduğu elma fidesi ile çocuk sahibi olma, dini motifler, gurbet, olağanüstü durum ve ölüm motifleri bulunmaktadır.

Farklı dinden olan iki kişinin birbirlerine olan aşkları ve farklı dinden oldukları için ailelerinin karşı çıkmaları romanda işlenmiştir.

Kamer Banu ile evli olan Ziyat Han'ın çocuğu yoktur. Bu durum karşısında çok üzülür ve dertlenir.

Romanda dua motifi bulunmaktadır. Mahmut, sevdiğine kavuşmak için dua eder. Mahmut, memleketinden ayrılıp gurbete çıktığı zaman anne ve babasından dua ister. Dua motifi roman boyunca yer almaktadır. Kerem ile Aslı halk hikâyesi ana epizotları bakımından şöyle okunabilir:

Azerbaycan'ın Gence şehrinde yaşayan Ziyat han, Mahmut'un babasıdır. Baba Keşiş, Meryem'in babasıdır. Meryem'in annesi, Meryem doğmadan ölmüştür. Ziyat Han maddi ve manevi olarak güçlüdür. Baba Keşiş ve Kızı sıradan bir hayat süren bir ailedir.

Kahramanların doğum anları anlatılmamaktadır.

Kahramanlar doğduktan sonra oğlan olana Mahmut, kız olana Meryem ismi konulmuştur. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Mahmut ile Meryem karşılaşınca isimler değişmiştir. Mahmut, Meryem'e senin adın Aslı olsun demiştir. Meryem'de Mahmut'un teklifini kabul etmiştir. Mahmut, Meryem'e benim dediğimi kabul ettin sen de bana Kerem diye seslen demiş ve o andan sonra birbirlerine Kerem ve Aslı diye hitap etmişlerdir.

Mahmut (Kerem), lalası Sofu'dan eğitimini alır. Meryem'i (Aslı) babası okula yazdırır. Meryem eğitimini okuldan alır. On beş yaşına geldikleri zaman Mahmut ile Meryem karşılaşırlar.

Mahmut ile Meryem birbirlerini ilk gördükleri yerde birbirlerinden etkilenirler.

Mahmut, Meryem'i ilk kez servi ağacının yanında görür.

Müslüman olan Mahmut ile kızı Meryem'i evlendirmek istemeyen Baba Keşiş kızını Gence şehriden çıkarır. Mahmut ise sevdiği Meryem'i bulup ona kavuşmak için şehir şehir gezer.

Baba Keşiş kızını farklı dinden olduğundan Mahmut'a vermek istemez. Kızını başka birisi ile nişanlar.

Yaşadığı yeri bırakıp gurbete çıkan Mahmut (Kerem), çıktığı gurbetten evine geri dönemez. Sevdiğine kavuştuğunu düşündüğü anda yanıp kül olur.

Mahmut (Kerem) ile Meryem (Aslı) hikâyesinin sonunda birbirlerine kavuşurlar fakat beraber yaşayamazlar. Gerdek odasına birlikte girerler Mahmut (Kerem) ile Meryem (Aslı) birbirlerine sarılıp kucaklaşırlar. Baba Keşiş'in kızına yaptığı sihirli elbisenin düğmelerini Mahmut (Kerem) açamaz, Mahmut (Kerem) açmaya çalıştıkça düğmeler geri kapanır. Defalarca denemesine tekrar düğmeleri açamaz, düğmenin biri açılır, diğeri tekrar kapanır. Bir ateş fışkırıp Mahmut'un (Kerem) göğsüne düşer. Mahmut (Kerem) yanar. Meryem (Aslı) çılgık çılgığa ağlamaya başlar, Meryem'in (Aslı) sesini duyan akrabaları, arkadaşları koşup gelir. Mahmut'un (Kerem) ateşini söndüremezler. Mahmut (Kerem) yanıp kül olur. Meryem (Aslı), Mahmut'un (Kerem) külünün başında kırk gün bekleyip ağlar. Kırk birinci gün saçlarını süpürge edip külü süpürürken külün içinde kalan közden Aslı'da Kerem gibi yanıp kül olur. Bunları gören Baba Keşiş'in eşi bağırır, çağırır. Kerem ile Aslı'nın yandığı haberi her yere yayılır. Kerem ile Aslı'nın bu durumuna herkes çok üzüлür ve ağlar. Haberi duyan Halep Paşası da duruma üzüлüp Baba Keşiş ve eşini yanına çağırıp onlara eziyetler yaptırır. Onlara yaptıklarına pişman olduklarını fark ettirdikten sonra ikisini de boyunlarından vurdurur. Kerem ile Aslı'nın külleri bir sandığa doldurulur. İki birlikte toprağa gömülür. Üstüne de bir kümbet diktirirler.

Masal ve halk hikâyelerinde devamlılık gösteren ortak unsurlar olan motifler hem romanda hem halk hikâyesinde karşımıza çıkmıştır. Umay Günay, motifi “masal geleneğinde süreklilik gösteren, masalın en unsuru olarak tanımlamıştır. Bir hikâyesinin en az bir motiften oluştuğunu, birden fazla motifli hikâyelerin olduğunu belirtmiştir.” (Günay, 1986, s. 21).

Ayrı dinden olan iki gencin birbirine kavuşamaması ve bu aşk karşısında ailelerin bu aşka bakış açıları hikâye ve romanda anlatılmaktadır. Keşiş farklı dinden oldukları için kızını Kerem'e vermek istemez. Keşiş, aşka engel olmak için kızını da alıp yaşadığı ülkeyi terk eder. Hikâyesinin sonunda birbirine tam kavuştuklarını düşündükleri anda sevgililer birbirlerini kaybederler. İki de yanıp kül olur. Mezarları aynı yere gömülür. Mahmut ile Meryem romanında dinleri farklı olduğu için Ziyat Han'ın oğlu Kerem'e kızını vermek istemeyen Keşiş, kızını alıp yaşadığı şehirden kaçıp uzaklara gider. İki gencin dinlerinin farklı olması aileleri tarafından hoş karşılanmaz. Aileleri bu duruma karşı çıkarlar. Romanda oğullarının üzüлmesini istemeyen Kamer Banu ve Ziyat Han, sevdiğinin peşinden gitmesi için zorda olsa oğullarına izin verirler. Mahmut'un yanında yardımcısı Sofu'nun da gitmesi gerektiğini söyleyip Mahmut ile beraber Sofu' da gurbete uğurlarlar.

Büyücü olan Keşiş kızına büyülü, sihirli bir elbise yapar.

Halk hikâyelerinin bir özelliği olan çocuksuzluk motifi Kerem ile Aslı hikâyesinde vardır. Kerem ile Aslı halk hikâyesinin Anadolu ve Azerbaycan varyantlarında varlıklı zengin şah/hanın çocuğu yoktur. Her şeye sahip olmalarına rağmen çocukları yoktur. Bu durum karşısında üzüлürler ve ellerinden geldiğince sorunlarına çözüm bulmaya çalışırlar. Hikâyede ihtiyar

bir adamın verdiği elma fidesinden oluşan elmayı yiyen şahın eşi hamile kalır ve dünyaya Kerem gelir (Elçin, 2000, s. 20).

Mahmut ile Meryem romanında çirkin sıfatlı dilsiz adamın yanında gezdirdiği tilkinin dediklerini uygulayıp üç gün Göğçeğöl’de yıkanan Kamer Banu hamile kalır ve Mahmut dünyaya gelir.

“Kurban olduğumuz tilki buyurur ki karın gitsin üç gece Göğçeğöl’de yıkanıp gelsin, kurban olduğumuz tilki ona bakacak ve derdine derman bulacak.”(Elçin, 2019, s. 29).

Mahmut ile Meryem romanında ve Kerem ile Aslı hikâyesinde birçok dini motif bulunmaktadır. Romanda Kur’an’da geçen ayetlere ve peygamberlere telmih yapılmıştır.

Hasene Hanım, Kerem’in gerçek bir âşık olup olmadığını anlamak için Kerem’e bir kurgu kurup gerçekte canlı olan bir insana cenaze namazı kıldırmasını ister. Cenazenin canlı mı cansız mı olduğunu anlarsa âşık diye düşünür. Kerem kurguyu anlar. Cenazenin canlı olduğunu canlı bir insana nasıl cenaze namazı kıldırayım diye söyler. Buradan Kerem’in gerçek bir âşık olduğunu anlarlar.

Romanda da hikâyede de sevdiğini bulmak için ailesini memlekette bırakıp lalası Sofu ile birlikte gurbete çıkan Kerem, babasına bir daha kavuşamaz. Kerem gurbette sevdiğini bulmak için gezerken babası ölür. Babasının cenazesine gidemez. Çıktığı gurbette başına çeşitli olaylar gelen Kerem, yaşadıkları ile mücadele etmeye çalışır, pes edip ülkesine dönmek istemez. Sevdiğini bulan Kerem sevdiğini kavuştuğunu düşündüğü sırada Keşiş’in kızına yaptığı sihirli elbiseden çıkan ateşten yanıp kül olur sevdiğine kavuşmadan ölür. Kerem’in durumuna üzülmüş kırk gün başında bekleyen Aslı, kırk birinci gün Kerem’in küllerini süpürmeye çalışırken saçlarına külden ateş sıçrar, Aslı’da Kerem gibi yanıp kül olur. İki birlikte toprağa gömülür. Kerem, ailesine de sevdiğine de kavuşmadan ölür. Kerem’in yanıp kül olduğunu duyan herkes Kerem’in mezarına gelir ve ağlar (Elçin, 2000, s. 21).

Kerem ile Aslı hikâyesinde, Keşiş, kızına sihirli bir elbise yaptırır. Kızına elbisenin düğmelerini Kerem’in açmasını rica eder. Kerem elbisenin düğmesini açmaya açılır fakat açamaz. Elbiseden çıkan ateş Kerem’in vücudunu sarar ve Kerem kül olur. Kırk gün Kerem’in külünün başında bekleyen Aslı külü süpürürken saçına bulaşan ateşten alev alır ve Aslı’da yanıp kül olur. Kerem’in külüne karışır (Elçin, 2000, s. 20).

Kerem ile Aslı hikâyesinde Ermeni Keşiş kızını Kerem’e vermemek için kızını alıp yaşadığı ülkeden kaçıp gider. Ermeni Keşiş, Müslüman olan Kerem’e kızını vermek istemez. Kerem’de sevdiğini arayıp bulmak için memleketinden ayrılıp gurbete çıkar.

Mahmut bahçede elinden uçup giden kuşun peşinde gider. Kuş bahçede olan Meryem’in kucağına düşer.

Mahmut ile Meryem romanında Kamer Banu, eşi Ziyat Han'dan başkasının hükümdar olmasını istemediği için Ziyat Han'ın tek kardeşi olan Cavaşır'ı öldürtür. Cavaşır'ın çocukları yetim kalır. Bayındır Bey'i Ziyat Han'ı öldürür. Mahmut ile Meryem'in yanıp kül olup ölmesi sonucunda roman mutsuz bir son ile biter.

Türk edebiyatında kuş ve turna haberci, haber götüren olarak simgelenmektedir. Kerem ile Aslı hikâyesinin Anadolu varyantında, Kerem gurbette yalnız başına kaldığında gördüğü turnalara “anamı, babamı, sevdiğimi gördünüz mü?” diye sorar. Annesini, babasını bırakıp gurbete çıkan Kerem turnalar ile annesine, babasına selam gönderir.

Kerem ile Aslı hikâyesinin Anadolu varyantında, Kerem sevdiğini bulmak için çıktığı gurbette Aslı'nın evini bulur ve kılık kıyafetini değiştirerek Aslı'nın evine gider. Aslı'nın annesine dişim ağrıyor deyip dişini çektirmek ister o esnada Aslı'yı görür. Aslı, Kerem olduğunu anlar (Elçin, 2000, s. 26).

Kerem ile Aslı Azerbaycan varyantında Mahmut, Meryem'i ilk kez servi ağacının yanında görür.

Kerem sevdiğini bulmak için çıktığı gurbette karşısına çıkan canlı, cansız bütün varlıklara Aslı'yı gördünüz mü diye sorar. Dereye, nehre, dağlara, turnalara...

Kerem ile Aslı hikâyesinin Azerbaycan varyantında Ziyat Han, Keşiş'in kızını oğluna ister. Baba Keşiş, farklı dinden oldukları için kızını Kerem'e vermek istemez. Ziyat Han'ın Keşiş'i ikna etme konuşmalarından sonra Ziyat Han'ı kandırıp düğün hazırlıkları yapmak için belli bir süre ister ve Ziyat Han'dan nişan yüzüğü alır.

Gerçekleşmesi güç olan şeyler romanda da hikâyede de karşımıza çıkmaktadır.

Mahmut ile Meryem romanında, Mahmut'un bir ihtiyarın vermiş olduğu elma fidanından büyüyen elmayı yiyen Kamer Banu'nun hamile kalıp çocuk sahibi olması olağanüstü bir durumdur.

Kerem ile Aslı hikâyesinin Azerbaycan varyantında Kerem, parmağındaki yüzüğü Aslı'ya, Aslı'da ipek mendilini Kerem'e verir.

Kerem ile Aslı hikâyesinde Kerem, karşısındaki kişiyi kendisine inandırmak için yemin eder. Gurbette sevdiğini arayan Kerem, Aslı'ya çok benzeyen birisini görüp yemin eder. Aslı, babasına elbisenin düğmelerini Kerem'e açtıracağına dair yemin eder.

Kerem ile Aslı hikâyesinin geçtiği zaman dilimi belli değildir. Mekânlar, yaşam tarzları sosyolojik, içtimai kodlara hikâyenin sözlü gelenektenasma ve yazma nüshalara geçmiş varyantlarına kadar aktarılan nazım ve nesir kısımlarından da tespit etmenin mümkün olduğu ipuçları ile devrin yaşamına mekân ve karakterlere ait bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Buna karşın Elçin'in Mahmut ile Meryem'inde zaman ve mekân kesin çizgilerle belirlenmiş ve roman içinde okura bildirilmiştir. Kerem ile Aslı da mekân İran'ın İsfahan şehridir. Kerem, İran'da İsfahan şehrinin padişahının

oğludur. Zenginlik içinde yaşamış ve geleceğin taht sahibi olması beklenen yegâne evlattır. Çok uzun zaman sonra bir dervişin inayetiyle dünyaya gelen Kerem (Mahmut) dünyayı yine bir derviş gibi yaşayacaktır. Çok okuyan Kerem iyi bir eğitimden geçmiştir. Hem dost hem rehber hem öğretmen gibi hikâyede karşımıza çıkan Sofu, Anadolu insanı için çok tanıdık bir tiptedir. Din ve dünyevi eğitimin temsilcisi gibi karşımıza çıkmaktadır. Dinlerin ve kültürlerin çatışması hikâyedeki ana çatışmalardan biri olarak dikkati çekmektedir. Kerem'in bir Anadolu delikanlısının aşkı gibi başlayıp bir dervişin aşkına kadar yükseldiği bu hikâyedeki en büyük yareni olan sazı onu hikâyede Anadolu'nun en büyük kültürel hazinelerinden olan bir 'halk ozanı' tiplemesi olarak karşımıza çıkarmıştır. Diyar diyar gezerek aşkının peşinde koşan Kerem, aşkını sazının tellerine dökmüştür. Kerem'in şiirleri eserin halk hikâyelerine özgü bir nitelikte nazım kısmını oluşturmuştur. Kerem ile Aslı'da aşk olarak başlayan temanın Mahmut ile Meryem'de aşkla başlayıp insanın tekâmülüne kadar giden daha derin ve geniş bir boyutu olduğundan söz edilebilir. Kerem ile Aslı'da dünyevi aşktan ilahi aşka yükseliş varken Mahmut ile Meryem de ana konu insan sevgisine ve insanın olgunlaşma noktasında kendi nefsi, iradesi ve benliğiyle mücadelesiyle bütünleşen yolcuğuna doğru evrilmiştir.

1. YAZINLARARASI İLİŞKİLERİN YAPISAL LİNGÜİSTİK YORUMU

Bir edebî metinde yazınlarası karşılıklı teması tespit edebilmek için eser/yazar, aracı unsurlar, okur/alımlayan etkileşimini detaylıca incelemek gerekir. Yazınlararası etkileşimin incelenmesinde üç ana unsur olarak diğer bir deyişle gönderen-taşıyan-alımlayan şeklinde sıralanabilir (Sakallı, 2014: 147). Karşılaştırmalı yazınbilim, uluslararası ya da ulusal düzeyde metinlerarası karşılıklı kültürel etkileşimi esas alır. Özellikle ulusal yazınlar arasındaki etkileşimde toplumsal ve kültürel etkileşimi merkeze alır. İncelemiş olduğumuz çalışmamıza kaynaklı eden Kerem ile Aslı halk anlatısı ve Mahmut ile Meryem romanındaki yazınlararası iletişim ortak Türk Dünyasının benzer kültürel motif ve toplumsal değerlerin ortak göndermelerini yansıtmaları bakımından son derece önem taşımaktadır. Uluslararası bağlamda değerlendirildiğinde ise yazınlararası ilişkiler yazın biliminin üç temel alanında gerçekleşir. Yazın kuramları, yazın tarihleri, ve yazın eleştirilerinde diyalojik bir gelişme göstermektedirler (Sakallı, 2014, s. 121). Bu düzlemde yazınlararası ilişkiler incelenirken sadece yapıtlar içerik bakımından değil, yazını oluşturan diğer faktörler (yazına bakış açısı, yazın anlayışları, yazın yöntemleri ve kuramları) de araştırma sorunsallarından başlıcalarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda da yapıtlar yazınlararası iletişimsellik bakımından sadece edebi, eser, okur, alımlayan, estetik gibi açılardan değil; içeriği oluşturan linguistik unsurların yazar, okur, eser düzlemindeki izlerini de araştırma konusu olmuştur. Bir yazını linguistik açıdan incelemek onun gramatik, söz varlığı, semantik, söz dizimi özellikleri

gibi özelliklerini ortaya koyabilirken öte taraftan söz varlığı içindeki unsurlar, tekrarlar, motifler, kültürel kodlar, benzeyen veya farklılaşan yönler yazının diğer yazınlar arasındaki yerini tespitinde de önemli bir rol üstlenmektedir. Bu yöntem yapısal linguistikteki dizgeyi ilkin ortaya koymuş olan Ferdinand de Saussure'ün linguistik verilere yapısalcı yaklaşımını hatırlatmaktadır. Saussure yapısalcılığının yazınbilimden başlayarak, göstergebilimsel, sosyolinguistik, dil felsefesi, semantik, yapı sökülme felsefesinden ucu postmodernizme kadar gidebilen çok geniş bir etki sahasına sahip bir inceleme, okuma, tahlil yapma metodu olduğu aşikârdır. Zira Saussure'ün gösterge kuramı edebiyatta imge adını verdiğimiz kavramla yakından ilişkili olup yazarın dünyasında kurduğu imgelemenin okur açısından oluşturduğu gösterilen kavramla ilişkileri ve bunlar arasındaki estetik, edebi, bireysel yahut evrensel, nominatif unsurların tespitiyle edebi metne tümel bir yaklaşımla bakmayı özelden genele varan yargı ve yorumlara ulaşabilmeyi sağlamaktadır.

Yazınbilimsel yapısalcılık bu perspektif ile Prag dilbilim ekolünden Jan Mukarovsky açısından estetik ve edebi bir bakış açısıyla sanatı göstergebilimsel bir ekol olarak tanımlamasıyla parlamış olur. Mukarovsky de yazın yapıtları içinde yer alan göstergeleri yazın-içkin göstergeler ve yazın-aşkın göstergeler olarak tanımlamaktadır. Mukarovsky'ye göre yazın-içkin ve yazın-aşkın göstergelerin birleşiminden doğan semiyotik bütünlük yazının anlamını tam olarak ortaya koymayı sağlamaktadır. Bu bakımdan yapısal linguistik yazın çözümlemeleri son derece etkili ve önemlidir. Buna mukabil metinlerarası iletişimsellik taşıyan yazınların karşılaştırmalı yapısal linguistik yorumlanması ise metnin hem metinlerarasılığının derecelendirilmesi hem de semantik anlamda doğacak boşlukları en aza indirgeyecek biçimde tahlil imkânını kolaylaştırır. Metinlerarası derecelendirme yeni yapısalcı metinlerarasılık kuramı (Julia Kristeva) ile doğrudan ilişki içindedir. Gadamar'ın 'yorumbilgisiyle' doruk noktasına ulaşan bu kuram ile inceleme metodu, Bakhtin'in Dostoyevski romanlarını içerik-biçim açısından inceleyerek oluşturmaya çalıştığı dilsel kuramla da yakından ilgilidir (Sakallı, 2014, ss. 156-157). Yazınlararasılığın derecelerini şu unsurlar ortaya koymaktadır:

Bir metnin sözel ya da alıntı yoluyla başka bir metne gönderimde bulunduğu durumlarda son metnin ilk metne göndergeselliğinin yoğunluğunun derecesi söylem yapısının içinde ya da dışında yer almasını belirleyen bir unsurdur. Derecesine göre ise az yoğunluklu olarak nitelendirilmektedir (Sakallı, 2014, s. 161).

Bir metnin yazınsal olarak diğer bir metin içinde bilinçli olarak konu edilmesi durumu ise en yoğun derece olarak nitelendirilmektedir. Çalışmamıza konu olan Mahmut ile Meryem romanı Kerem ile Aslı halk hikâyesinin Azerbaycan varyantı esas alınarak yazar tarafından bilinçli olarak eserin ana konusu olarak kullanılmıştır. Buna yeniden yazma yöntemi adı verilmektedir ki bu durumda yazınlararasılığın derecesi en üst seviyeye

tırmanmış olur. Kerem ile Aslı hikâyesinin temelinde kurgulanan roman tekniği ile zenginleştirilmesinin dışında eserin ana konusunu ve kişi kadrosunu aynıyla eserde taşımış durumdadır.

Yazınlararasılığın derecelendirilmesinde diğer unsur ilk metin ile diğer metnin yapısal olarak birbirine uyumlulaştırılması esasına dayanmaktadır. İlk metindeki yapı ve anlamların diğer metne hangi biçimde geçmiş olduğunu incelemek yazınlararasılığın derecelendirilmesinin ölçümünde diğer önemli bir unsurdur.

Yazınlararası diyalektik temelinde ilk metnin diğer metne yapısal uyumlulaştırılması sırasında anlam ve biçimlerin olumlu ya da olumsuz manada biçimselliğindeki geçişin seçimselliği ölçütü de yine yazınlararası derecelendirmeyi tespit etmeye yarayan unsurlardan bir diğeridir (Sakallı, 2014, ss. 160-161).

Metinlerin yapısal özelliklerini ayrı ayrı açıkladıktan sonra bunları benzeyen ve ayrılan yönleriyle tespit etmek yerinde olacaktır. Mahmut ile Meryem romanı, Azerbaycan'ın Gence şehrinde yaşayan yirmi yıldır hükümdarlık yapan elinde her imkânı bulunan ancak çocuğu olmayan Ziyat Han ile eşi Kamer Banu'nun çocukları olsun diye dertlerine çare aramaları ve bu yolda çektikleri sıkıntılar anlatılır. Ziyat Han yirmi üç yıldır hükümdarlık yapmış, ülkesini adaletle yönetmeye çalışan, eşi Kamer Banu'dan başka kimseyi görmemiş, haremi olmayan tek hükümdardır.

Ziyat Han, çocuğu olmadığı için çok üzülür ve bu durumdan dolayı geceleri uykuları bölünür. Uykusundan uyanır. Bir gün Ziyat Han'ın aklına çirkin dilsiz sıfatlı adam gelir. Çirkin dilsiz sıfatlı adam yanında gezdirdiği bir tilki bulunur. Tilkinin söylediği, gördüğü, baktığı her şey derdine çare bulurdu. Tilki, gördüğünü bildiğini sadece yalnız kalınca sahibi dilsiz adama söylemiş o zaman dilsiz adamın dili açılmış. Tilki, Kamer Banu'nun Göğçeğöl'de yıkanması gerektiğini söyler. Kamer Banu, tilkinin dediklerini uygular. Dilsiz adamın dili açılır. Dilsiz adam, tilkinin dediklerini Ziyat Han'a söyler. "Bütün insanlar dokuz ayda doğar sizinki dokuz yılda doğacak" der. Aradan çok zaman geçer ve Ziyat Han bir oğlu olacağına inanır, avucunu Kamer Banu'nun karnında gezdirir ve tam dokuz ay sonra Mahmut dünyaya gelir. Mahmut doğduktan sonra hayatları değişen Ziyat Han ve Kamer Banu'nun yaşadıkları, başlarından geçen çeşitli olaylar romanda anlatılır. Mahmut kitap okumayı, çiçek toplamayı, kırlarda, bahçelerde gezmeyi seven birisi olarak günlerini geçirir fakat Kamer Banu bu duruma çok üzülür. Kamer Banu, Mahmut'un ava çıkmasını, ata binmesini ister. Mahmut merhametli, insanların yaşantılarını kendisine dert edinen, hassas yüreği olan birisidir. Mahmut'un kırlarda gezip çiçek toplamasına sarayda yaşayan halk alay edip güler.

Mahmut ve Meryem birbirlerine tam kavuştuklarını düşündükleri zaman Baba Keşiş'in kızına özel olarak sihirden yaptığı elbiseden çıkan ateşten Mahmut ve Meryem kül olur. Baba Keşiş, kızının Müslüman bir kişi ile evlendiğinde mutsuz olacağını düşündüğü ve kızını bu durumdan

kurtarmak isterken yapmış olduğu sihirli elbise yüzünden kızının ölmesine neden olmuştur. Kendisi Hristiyan olduğu için kızını Müslüman biri ile evlendirmek istememektedir. Din ile ilgili ilk çatışma burada karşımıza çıkmıştır.

Roman karakterleri şöyle sıralanabilir: Ziyat Han: Kamer Banu'nun eşi, Mahmut'un babasıdır. Altmış yıl boyunca tahtını elinde tutabilmek, tahtını sağlamlaştırmak için çok çalışan, eşi Kamer Banu'ya âşık, sadece onunla vaktini geçiren diğer hanımlara bakmayan altmış yıldır hükümdarlık yapan ve haremi olmayan tek hükümdardır. Müslümandır, ülkesini adaletle yönetmeye çalışır, bütün halka eşit davranmaya çalışan handır. Kerem ile Aslı hikâyesinde de Isfahan hükümdarı bu benzer özellikleri dolayısıyla Harünü'r Reşid'e benzetilen ve böyle nam salan bir hükümdar olarak işlenmiştir.

Mahmut: Romanın başkarakterlerinden birisidir. Orta boylu, iri gök gözlü, kıvrıkcık sarı saçlı, solgun yüzlü, hassas pamuk gibi yüreği olan Ziyat Han ve Kamer Banu'nun tek çocuğudur. Kendisini kitap okumaya adanmış, doğayı gezip çiçek toplamayı seven masum kendi halinde olan saf temiz bir çocuktur. Doğayı gezip çiçek toplarken insanların dertlerini sorgulayıp insanların güzellik içinde yaşamasını isteyen Mahmut, doğanın güzelliklerini sevip diğer insanların sevgi ile bakmasını isteyen biridir. İnsanların dertlerini, üzüntülerine kendisine dert olarak görür. İnsanların davranışlarını sorgular.

Meryem: Romanın başkarakterlerinden biridir. Gence şehrinin kenarında babası, Baba Keşiş ile birlikte yaşayan, açık kahverengi saçlı, siyah gözlü, esmer kızdır. Meryem, doğduğunda annesi vefat etmiştir. Meryem, annesini hiç görmemiştir. Babasına annesi hakkında sorular sorar. Babasının, tek yakınıdır, kendinden başka kimsesi olmadığı için babasının yerine de üzülmemektedir.

Kamer Banu: Romanın başkarakterleri Mahmut'un annesi, Ziyat Han'ın eşidir. Kamer Banu, oğlu Mahmut'un iyiliği için birçok günah işlemiştir. Oğlu Mahmut'un yaşadığı durumlar karşısında çok üzülür. Üzüntüsü ile hırslı karakteri birleşince de ortaya çıkan günahkâr karakter roman boyunca hatalarını kapatmak için daha fazla hata yapacak ve ömür boyu yükünü taşıyacağı büyük günahların altına girecektir.

“Allah'ın karşısında Kamer Banu'nun günahları çoktu.

Kamer Banu bütün bu günahları Mahmut için işlemiştir ve gitgide Kamer Banu'nun yüreğini başka bir korku bürüyordu: Mahmut o kadar temiz, o kadar masumdu ki, onun için işlenmiş bu kadar günahtan sonra Mahmut mutlu olamayacaktı. Mahmut'un saflığı, temizliği başkasının mutluluğu karşılığında kendisinin mutlu olmasına izin vermeyecekti.” (Elçin, 2019, s. 48).

Baba Keşiş: Uzun boylu, geniş omuzlu, saçlarına aklar düşmüş, ağarmış dağınık sakalı olan bir adamdır. Romanın başkarakterlerinden birisi olan Meryem'in babasıdır. Azerbaycan'ın Gence şehrinin kenarında kızı Meryem ile birlikte yaşar. Sıradan bir halk insanıdır. Baba Keşiş, kızı Meryem

doğduğunda eşini kayıp etmiş kızını tek başına büyötmeye çalışan, kendisini kızına adanmış, kızının iyiliğı düşünöþ koruyan, kızının mutlu olması için çabalayan, yalan söylemeyen, aldatmayan, bazen susup Meryem'in sorularına cevap vermeyip ondan bir şeyleri gizleyen Ermeni bir kişidir.

Ak Keçi: Meryem ve Keşiş'in keçisidir. Meryem, keçisi ile konuşur. Baba Keşiş ile Meryem Gence şehrini terk ettikten sonra Damengir İsmail, Ak keçiyi kesip etini yer. Gence şehrini ve Ak Keçisi Meryem'in aklına gelir ve onu özler.

Anuş: Meryem ile Baba Keşiş'in komşusudur. Meryem'den on beş yaş büyük, güzel ve çalışkan birisidir. Baba Keşiş'i seven hiç evlenmemiş kızdır. Meryem, Anuş'un davranışlarından dolayı Baba Keşiş'i sevdiğini düşünür. Anuş, Baba Keşiş'i sevdiğini hiç söylemez. Bir süre sonra bulunduğu evden İstanbul'a taşınır.

Aysulu: Köyde kendi hallerinde sakince bir hayat yaşayan insanlardan biridir. Eşi Azer'dir. Aysulu ve Azer'in çocuklarına on iki imamın isimleri verilir. Romanda, Aysulu'nun yaşadığı durum olağanüstü bir şekilde anlatılır.

Azer: Aysulu'nun eşidir. Köyde yaşayan bütün gününü ekip biçme ile geçiren kişidir. Gündüz tarlasına gidip işlerini yapar akşam olunca evine gelip vaktini eşi ile geçirir. Eşi Aysulu ve çocuklarını kaybettikten sonra sırayla ailesini toprağa gömer.

Bayındır Bey: Ziyat Han'ın son yıllarda hayranlık duyduğu ve beslediğı bilge, cesur, Ziyat Han'a gönülden hizmet eden bir adamdır. Ziyat Han'ın göğsüne kılıcı saplayıp ölümüne neden olup tahtın başına geçen, Mirza Salman'ın da sakallarını tamamen kestirtip Gence şehrinden kovan kişidir.

Cavaşır Han: Ziyat Han'ın küçük ve tek kardeşidir. Ziyat Han gibi ata binen, kılıç kuşanan biridir. Kamer Banu, eşinin tek hükümdar olmasını istediğı için Cavaşır Han'ı öldürtür.

“Cavaşır Han, Ziyat Han'ın tek ve en küçük kardeşiydi, Ziyat Han gibi ata binen, kılıç kuşanan birisiydi. Kamer Banu bazen Cavaşır Han'ın Mahmut'a dikilmiş gözlerinde bir canavar ihtirası hissederdi. ...Ama bir defasında Sofu şöyle bir haber getirmişti: Göygöl'de kurulmuş keyif meclisinde Cavaşır Han, 'Gence'yi buraya taşıyacağım, sarayımı da öyle yaptıracağım ki Göygöl'e baksın' demiş... (Elçin, 2019, s. 56).

Bütün bu işittikleri Cavaşır Han'a karşı -Mahmut'u her türlü günahı işleme pahasına koruyan aynı zamanda tahtın ellerinden gitmesini istemeyen-Kamer Banu için büyük düşmanlık sebebi oluşturmaktaydı. Nitekim Cavaşır Han'ı öldürmeyi de göze alacak ve günahlarına yenisini ekleyecektir.

Ceylan: Kaşları keman gibi olan akıllı, güzel, parayı seven bir kızdır.

Çirkin Sıfatlı Dilsiz Adam: Çirkin sıfatlı dilsiz adam romanda şöyle tasvir edilmiştir: Ne yüzünde ne de başında tüy vardır. Kaşları veya kirpikleri yoktur. Uzun boylu, uzun boyunlu, beli kıvrık, deveyi andıran gri gözleri olan bir adamdır. Yanında uyuz bir tilki gezdiren konuşamayan tilkisi ile yalnız

kalınca konuşabilen kişidir. Ziyat Han'ın eşi Kamer Banu, çirkin sıfatlı dilsiz adamın yanında gezdirdiği tilkinin dediklerini uygulayıp hamile kalır ve çocuk sahibi olur.

Damengir İsrail: Ak keçiyi kesip etini yiyen kişidir. Ak keçinin başının etini yemek isterken elleri kasılır, tutmaz ve sonrasında keçi gibi ses çıkarmaya başlar. Herkes bu durum karşısında çok şaşırır.

Kısır Karı: Gence şehrinin en sahtekâr, fesat kişisidir. Gökyüzü ve mavilik özlemi çeken, insanlar gibi gezemeyen, hep koşturan, hızlı hızlı yürüyen biridir.

Mirza Salman: Uzun beyaz sakallı, saray kütüphanesinin müdürüdür. Kamer Banu ile konuşmalar yapar. Kamer Banu'a akıl vermeye çalışır.

Sazlı Abdullah: Halk âşığıdır.

Gence şehrinde başlayan roman, Mahmut'un (Kerem) sevdiği Meryem'i (Aslı) aramak için gurbete çıkması ile büyük ve geniş bir coğrafyada geçer. Göçebe bir hayat yaşayan Mahmut sevdiğini bulmak için şehir şehir ülke ülke gezer. Yolda kimi görse ondan yardım umar. Romanda anlatılan tarihi olaylarda Çaldıran Ovası anlatılır. Romanın başlangıcında hikâyenin başlangıç mekânı olan Gence şehrinin önemi ayrıntılarıyla anlatılmıştır:

“Ziyat Han o ecnebiye daha birçok şey diyebilirdi. Allah bu toprağı sadece Karabağ beylerbeyliğini değil, bütün Azerbaycan toprağını, bir ucu Kazvin'de öbürü Derbent'te bir ucu Hazar sahillerinde öbür ucu Erzurum dağlarında olan bir memleket toprağını bu kadar bereketli kılmış, ama her zaman başı belalı olmuş, her zaman soyulmuş ve bundan sonra da böyle olacak. Bu toprağın ipeği tuzu petrolü kuru meyvesi balığı pirinci buğdayı pamuğu safranı bütün dünyanın ülkelerine taşınır. Bu taşıma, ne zaman istila yoluyla soygunculukla yapılırsa o zaman bu bedbaht cemaatin bu toprağın sinesi kan ağlar. Ama ne zaman ki söz ticaretten alışverişten açılır o zaman Gence gibi kervan yollarının kesiştiği yerde kurulan şehirler ticaret merkezine çevrilir.” (Elçin, 2019, s. 21).

“Şah İsmail'in çocukluğu Çaldıran Ovası'nda geçmemiştir, ama o çocuk şimdi Çaldıran Ovası'nda rengârenk kelekler tutuyordu, karınca yuvalarını seyrediyordu, gül çiçek topluyordu, sonra sırt üstü yeşil çimenlere uzanıp gökyüzüne bakıyordu, daha sonra gözlerini yumuyordu ve gelecekteki dünyasına giriyordu.” (Elçin, 2019, s. 121).

Mahmut ile Meryem romanı,

“Hicri 920 yılı Cemaziyülevvel ayının 4'ü, miladı1514 yılı Haziran ayının 28'idir. Gence uyumuştur” diye başlar. Romanda Mahmut'un Cevza burcunda doğduğu belirtilmiştir. Romanda tarihi olaylar bize zaman hakkında bilgiler

vermektedir. 1514 Çaldıran Savaşı anlatılmıştır. “Hicri 920 yılı Cemaziyülevvel ayının 4’ü, miladi 1514 yılı haziran ayının 28’idi. Gence uyumuştı.” (Elçin, 2019, s. 11).

Romanda zaman tarihi olaylar ışığında da belirtilmiştir. Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail devri olduğu eserde tarihi olaylar aktarılırken açıkça belirtilmiştir.

Mahmut ile Meryem romanının olay örgüsünde ise dokuz yıldır evli olup çocuksuzluktan dert yanan, bu durum karşısında üzülen, dertlerine derman aramak için her türlü yola başvuran ve dokuz yıl aradan sonra çocukları bir olan Müslüman aile Ziyat Han ve eşi Kamer Banu ile, Ermeni, Hristiyan Ziyat Han’ın hazinedarının Keşiş’in kızı Meryem ile Mahmut’un karşılaşması ve sonrasında aralarında birbirlerine âşık olmaları anlatılmaktadır. Mahmut’un hayatı Meryem ile karşılaştıktan sonra adeta içinde arayıp bulamadığı eksikliği tamamlamasıyla değişir. Mahmut, Meryem’e âşık olur. Mahmut, Müslüman olduğu için Hristiyan babanın Mahmut’tan kaçırdığı Meryem’i bulmak için çıktığı gurbette yaşadıkları anlatılır. Bir aşk romanı olmasının dışında insanların duygu ve düşüncelerini aktarıldığı bir romandır. Romanın başkarakteri Mahmut, insanların dertlerini, üzüntülerini kendisininmiş gibi üzülür kendisine dert olarak görür. Mahmut’un aşkı uğrunda çıktığı yolculuğun bir metafor olarak kullanılmış olduğu aşk hikâyesi çemberinde dolaşan bir insan-ı kamilin tekâmül yolculuğu anlatılmıştır. Ziyat Han’ın kaçan uykusuyla başlayan kahramanların ilk çatışması halk hikâyelerinin de vazgeçilmez motifi olan çocuksuzluğun verdiği sıkıntıdan başka bir şey değildir. Zira çocuk soyun ve tahtın; mirasın devamı demektir. Ziyat Han ise hükümdarlık nitelikleri dışında alışıl gelmişin dışında adeta bir derviş gibi yaşamını sürdüren Mahmut’un hiçbir zaman taç giyemeyeceğinden büyük bir endişe duymaktadır. Çok okuyan çok araştıran çok duygusal olan Mahmut henüz diğer gençler gibi yiğitliğe dair bir hüner gösterememiştir. Bu durum babası Ziyat Han için endişe, annesi Kamer Banu için ise adeta bir utanç sebebidir. Onlar Mahmut’un gelecekte Karabağ Beylerbeyi olmasını istiyordu ancak bunun mümkün olamayacağını gördükçe kapıldıkları endişe onları romanın içinde farklı maceralara sürüklemiş oluyordu. Hırslı bir karakter olan Kamer Banu bu hususta iyi ya da kötü yapacağı her şeyi bu uğurda mübah sayan bir karakter olarak karşımıza çıkmıştır. Böylece endişe, çaresizlik ve elde edilmek istenen karşısındaki çaba yolunda karakterlerin iyi ve kötü arasındaki tercih ve çatışmaları baş gösterir. Bu durum romanda şu cümle ile açıkça belirtilmiştir: “Ziyat Han’ın her şeyi vardı sadece evladı yoktu.” (Elçin, 2019, s. 28). Mahmut ile Meryem romanı pek çok açıdan Kerem ile Aslı hikâyesinin Azerbaycan varyantıyla benzerlik gösterir. Yeniden yazma metoduyla bu hikâye üzerine kurgulanan romanda halk hikâyesine ait pek çok motif ve özelliğin de korunduğu görülmüştür. Bunların başında nazım olan kısımlar ve giriş kısmında yer alan üstadname başı çekmektedir.

“Ama ne Ziyat Han’ın ne de Kamer Banu’nun aklına halk aşığı sazlı Abdullah’ın dedikleri gelmişti. Sazlı Abdullah üstadlar üstadnamesinde şöyle demişti: Felek biçicidir, bu dünya tarla, biçilen tarladan ise bahçe olmaz.” Üstadlar üstadnameyi bir değil iki derler. Sazlı Abdullah da ikinci üstadnamede şöyle demişti: “Dünya bir bostandır, bozulur gider”... (Elçin, 2019, s. 31).

Romanda halk edebiyatının farklı nazım şekillerinden koşma, üstadname gibi biçimlerin yanı sıra ünlü şairlerin eserlerinden de bahsederek hikâyenin geçtiği devir ve edebi kültürün anlayışı hakkında da ipuçları verilmiştir. Bunların başında Fuzuli ve Nizami hakkında yapılan telmihler sayılabilir. Çok okuyan, çok bilen kültürlü bir genç olan Mahmut (Kerem gibi) aynı zamanda sezgileri kuvvetli, rüyaları gerçeğe yorabilen, ilmi, bilgisi, görgüsü ve kimi zaman da gösterdiği kerametlerle olağanüstülükleri de bünyesine alan kendi kâmillik tekâmülünü arayan bir derviş gibi hikâyede olduğu gibi romanda da karakterize edilmiştir.

“Bu sorular bahar başladı, çünkü bu bahar başka bir bahar idi. Mahmut her bahçede dolaştığında, kırlarda gezmeye çıktığında, Kepez taraflarına gittiğinde nasıl olup da şimdiye kadar bu dünyayı böyle görmediğine; bütün vaktini, kısmı, yazını, ilkbaharını, sonbaharını, sadece kitap okumakla geçirdiğine, akşamlarını Sofu’nun masallarını dinlemekle geçirdiğine hayret ediyordu. Mahmut, Eflatun’un ve Aristo’nun kitaplarından tutun İbn-i Sina’nın eserlerine, Kelile ve Dimne’den Sadi’nin Gülistan’ına, Nevai’nin Hamsesi’ne kadar birçok kitap okumuştur.” (Elçin, 2019, s. 35).

“Çünkü Kamer Banu Mahmut’un kalbinin bir cam gibi olduğunu, kırmamak gerektiğini biliyordu. Bunun için Mahmut’un kız gibi kırlardan gül çiçek toplamasını hiç kimseye söylememeleri için oğlunun gizli gözetleyicilerinin ücretini daha fazla veriyordu.” (Elçin, 2019, s.36).

“Ama Kamer Banu’nun gözetleyicilerinin de bir meseleden haberleri yoktu. Mahmut bir şeyler bekliyordu. Mahmut bir şeylerin arifesindeydi. Bu neydi? Mahmut bunu kendisi de bilmiyordu. Sadece bir şeyler olacağını biliyordu, çünkü toprak böyle gülüyorsa bir şeyler olacak demektir.” (Elçin, 2019, s. 36).

Mahmut romanda tıpkı Kerem gibi saz ile derdini anlatan bir ozan kimliğindedir. Saz Kerem için doğuştan gelen bir istidad ve yetenektir, Mahmut için de durum aynıyla böyle olup tıpkı ozanların rüyasında bir saz ehlinin elinden bade içip el almasıyla saz ve ozan geleneğine başlaması gibi Mahmut da sazı rüyasında aldığı ilham sayesinde çalmaya başlamıştır.

“Yine sıcak yaz gecelerinden biriydi ve vakit gece yarısını geçmişti, Mahmut saz sesiyle uykudan uyandı. Önceleri sazın babasının yatak odasında çaldığını sandı. Ama sonra bunun başka türlü, başka sözler diyen bir saz olduğunu hissetti. Bu sazın

sözlerini adeta baharda toprak söylüyordu, güneş söylüyordu, ay ışığı söylüyordu, yıldızlar söylüyordu, bu sözlerin yeşil, kırmızı, sarı, turuncu rengi vardı. ...Bu aydınlık yaz gecesinde Mahmut'un yattığı odanın penceresi önünde sanki göze görünmez bir iple gökten sallanmış bir saz vardı ve bu saz kendi kendine çalıyordu.” (Elçin, 2019, s. 37).

Romanın üzerinde kurgulanmış olduğu tabandaki Kerem ile Aslı halk hikâyesinden kurgusal tasarlanmış bazı yönleriyle ayrıldığı görülmektedir. Tarihi, dini, edebi bazı önemli kıssalara, hikâyelere, olay veya şahıslara telmihler yapılmıştır. Meryem romanının bir bölümünde Meryem Ana'yı rüyasında görüp bunu uyanikken anımsayıp anlatıyor. Rüya motifi romanda sık karşımıza çıkmaktadır. Bu motiflerden biri romanda Meryem kıssasını hatırlatır nitelikte okura Meryem'in ağzından aktarılmıştır.

“Sonra Meryem ılık bir nefes hissetti, bu nefes çöl susuzluğu içinde onun vücuduna bir serinlik getirdi ve Meryem uykuda bu ılık ve aynı zamanda serin nefesin Cebrail'in nefesi olduğunu, bu nefesin Beytül Mukaddes'te mukaddes Meryem Ana'yı hamile bırakan nefes olduğunu anladı. Meryem evlerinin karşısındaki pınardan mukaddes Meryem Ana'ya bir bakraç su getirmek istedi, ama getiremedi çünkü mukaddes Meryem kendisiydi, kendi kendini çölde bırakıp gelemiyordu.” (Elçin, 2019, s. 43).

Romanın başkarakterlerinden olan Meryem'e de yazar tarafından olağanüstülüklerle örülü bir tiplene kurgulanmıştır. Meryem adeta Hz. Meryem ile özdeşleştirilmiştir. Meryem'in rüyaları da olağanüstü motiflerle süslenmiştir. Romanın bir bölümünde gördüğü rüyayı Baba Keşiş'e yorumlatmak isteyen Meryem'in rüyası Hz. İsa'nın kutsal sofrası ve o sofranın cennettekiler için hiçbir zaman boşalmaması mucizesine telmih yapılarak aktarılmıştır. “Mesiha'nın sofrasındaydı, oturup yemek yemek istiyordu, ama Mesiha sofrasının üstü bomboştur. Kemikler, yemek artıkları, bulâşık kaplar, ekmeğin kırıntıları... Mesiha sofrasında Meryem'den başka kimse yoktu.” (Elçin, 2019, s. 44). Bu rüya, Baba Keşiş tarafından yorumlanmak istenmemiş zira hayırlı bir rüya olarak değerlendirilmemiştir. Kızını zaten kendi dininden olmayan biriyle evlendirmek istemeyen Baba Keşiş, gelmekte olan durumun farkındadır. Bu durumu engellemek ve kızını Ziyat Han'ın oğlundan uzak tutmanın yolunu her türlü yolu deneyerek roman boyunca kaderin karşısında direnmeye çalışan bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Meryem de tıpkı Mahmut gibi olağanüstülüklerle bezenmiş bir karakter tiplemesidir. Sezgileri kuvvetlidir. O da Mahmut gibi yaşayacaklarını, kaderini adeta hissediyor ancak adını koyamamaktadır.

“...evin etrafındaki kırlarda dolaşıyordu, gül, çiçek topluyordu ve her akşam babasına bir şey sormak istiyordu, fakat soramıyordu. Çünkü ne soracağını bilmiyordu. Fakat sinesinde söylenecek sözü olduğunu, yüreğinin dolu olduğunu, babasına

çok şeyler söylemesi gerektiğini hissediyordu, ama ne söylemeliydi bunu bilmiyordu.” (Elçin, 2019, s. 46).

Bir aşk romanı olarak görünen yalnız aşkın dışında anlatılan olaylar bize roman hakkında bilgiler vermektedir. Romanda hem ilahi hem de beşeri aşk bulunmaktadır. İnsanlar farklı dinlere sahip olsa dahi bu onların arasındaki sevgiye engel değildir. Romanda farklı dinden iki sevgilinin birbirlerine olan sevgisinin gücü gözler önüne serilmiştir. Romanda aynı zamanda olağanüstülükler de yer almaktadır. Halk hikâyeleri rivayetlerinde rastlanan tılsımlı, efsunlu, ermiş kişilerin inayeti ya da uyarıları Mahmut ile Meryem romanında da karşımıza çıkan motiflerin içinde yer almaktadır.

“Bu karlı kış günü ak cübbeli, ak kaşlı, Erdebilli Seyyid Abdülkasım iki günün açlığından susuzluğundan sönükleşmiş dumanlı gözleriyle Kamer Banu’ya baktı ve hiçbir şey söylemedi, bahçede dümdüz gidip birdenbire karın içinde yok oldu. Cariyelerin, hizmetçilerin hepsi hayretten oldukları yerde donup kaldılar. Hepsi bir ağızdan –Bismillah dediler, Harut Marut’un işi olmalı!...” (Elçin, 2019, s. 51).

Sıra dışı olaylar romanda halk hikâyesi temelinde oturan ana hikâyeyi roman teknikleriyle süsleyip daha zengin hale getirmiştir: ‘Yedi gün sonra ulak geri dönüp öyle bir haber getirdi ki görülmüş şey değildi. Yazın bu yakıcı havasında Kalkanlı deresine kar yağmıştı ve yakın zamanda bu dereyi geçip Erdebil’e gitmek mümkün değildi.’ (Elçin, 2019, s. 52). Roman kurgusunda yer alan metaforlar ile roman karakterleri halk hikâyesindeki karakterlerden daha ince ve detaylı aktarılmıştır:

“Başka bir defa ise on bir on iki yaşlarında vardı sarayın avlusunda gezerken tavuklara bakan şişman iri yarı köylü bir kadın Mahmut’u çağırmıştı: ‘kulağını beri tut.’ demiş ve elindeki yumurtayı Mahmut’un kulağına doğru uzatmıştı. Yumurtadan ince sesler geliyordu, tıkırtı sesi geliyordu. Sonra civciv yumurtanın kabuğunu kırmış ve civcivin başı, yumuk gözleri görünmüştü. Sonra civciv bu şişman kadının elinde yumurtadan çıkmıştı, sanki suya sokup çıkarılmış gibi küçük kanatları etine yapışmıştı. Başını kaldırıp yumuk gözleriyle göğe bakmış ve ince sesiyle cıvıdamaya başlamıştı. Mahmut, ‘civciv yiyecek istiyor’ demişti. Şişman kadın da ‘hayır, Allah’tan baht arzuluyor demişti’... Bütün bu uzak hatıralar bir ılıklik getirdi, bir sevinç, getirdi. Mahmut, o beyaz çiçeğin kokusunu duydu, o sıcak tandır ekmeğinin kokusunu ve tadını hissetti, o küçücük civcivin hayttaki ilk cıvıltısını işitti ve tam bu sırada... Ve işte tam bu sırada Mahmut, Meryem’i gördü.” (Elçin, 2019, s. 64).

Mahmut, romanda bir kahraman olarak başlangıçtan bitişe kadar büyük bir yolculuk içindedir. Onun hayatta duruşunun sıra dışılığı, kendini arayışı, tamamlanma arzusu, sezgiselliğinin gücü, aşkı buluşu ve bu aşkın dünyevi aşktan ilahi aşka evrilişi ve aslında tıpkı bu civciv gibi yumurtanın tüm

olgunluk evrelerinin Mahmut'un hayatta geçirdiği her olgunluk aşamasıyla özdeşleşmesi ve tam da hazır olduğunda yumurtasını çatlatıp, somut dünyaya yani dünyevi aşka ilk kez kalp gözüyle bakışı... Bütün bunlar aslında kâmillik noktasında ki tekâmül noktasının başlangıcına kadar geçirdiği gelişim mertebelerinden başka bir şey değildir. Onun olgunluk mertebesinde ki aracı dinen bile uyuşmadığı kendine her konuda zıt ve uzak olan Meryem'e duyduğu ulaşma isteği aslında zıtların birliğiyle beraber adeta tam bir tekâmül noktasına erişmek amacından başka bir şey değildir. Zira dervişlerin, ermişlerin, insan-ı kâmil olanların dünyasında vahdet-i vücud anlayışı vardır. Her şey bir bütündür, kesret; çokluk bu dünyaya ait olgulardır. Vahdet; birlik ise gerçek tekâmül yolunda ulaşılması gereken nokta ve varlıkta; teklikte yok olup; varlıkla yokluğun birleşmesiyle elde edilen olgunluktur. Tasavvufta fenâfillâha ermektir. Onun için zıt din ve dünya görüşlerinin birlikte yanıp kül olması bu metaforu doğurmaktadır. Buradaki olgu aşk merkezine alınmış farklı metaforlarla tasavvuf kültürünün temel felsefesini romana hazmettirmektedir. Allah'a giden yolda; ilahi aşkta dil, din, ırk ayrımı yoktur, bu kâinat birdir ve bütündür. Romanda, dini inanışlar, rivayetler, tarihi önemli şahsiyetler (Hipokrat, Bogratisis), önemli şairler, Fuzuli, Nizami, Nevayi, kurban geleneği, doğum geleneği, ad koyma geleneği gibi pek çok kültürel geleneklere de yer verilmiştir. Roman bu bağlamda bakıldığında her ne kadar Kerem ile Aslı halk hikâyesinden beslenmiş olsa da gerek bu yönüyle gerek aktardığı tarihi olaylarla (Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Savaşı vs.) daha zengin bir kurguya sahip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elçin Efendiyev'in Mahmut ile Meryem romanı farklı dinden olan iki insanın aşkını ele alıp anlatırken insan psikolojisine de değinmiştir. Romanın başkarakterlerinden Mahmut'un olaylara bakış açısı, kendi içsel konuşmaları romanda detaylıca anlatılmıştır. Romanın dili ve söz varlığı zengindir. Göstergeler metaforlarla örülü ve derin anlamlara sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda olağanüstü durumlar dini terimler, ayetler, dualar, deyimler, atasözleri, mecaz anlam, kişileştirme, birleşik cümle, sıralı cümle, soru cümleleri bulunmaktadır. Romanda Mahmut'un sürekli sorular sorduğu, sorularına cevap gelmesi, kendi kendine konuştuğu ve canlı olmayan varlıklar ile konuştuğu bölümler mevcuttur. Mahmut ile Meryem romanında izlek içerisinde dikkati çeken belli başlı çatışmalar arasında iyilik ile kötülüğün çatışması, doğru yoldan sapma, nefsi duygularla mücadele, dünyevi keyifleri terk etme, kişilerin kendi iradelerine karşı yenik düştüğü anlar gibi çatışmalar farklı din ve kültürden iki zihniyetin insanları üzerinden irdelenmiştir. Bütün bu kültürel çatışmaların yanı sıra tarihi ve siyasi bazı olaylara da romanda yer verildiğini görmek mümkündür. Örneğin romanın bir bölümünde Süleyman Paşa'nın ideali şöyle aktarılmıştır: "Ama Süleyman Paşa'nın böyle bir vurgunluktan başından sonuna kadar istifade edecek kadar vakti yoktu. Çünkü bütün fikri, zikri, amacı ve arzusu yeryüzündeki Türkleri birleştirmek ve büyük Türk devleti yaratmaktı. Rüyasında bile bunu görüyordu." (Elçin, 2019, s. 225).

Tılsımlı elbise motifi romanda da hikâyede de karşımıza çıkan belli başlı motiflerden biridir.

“...Baba Keşiş’in Mukaddes evden getirdiği elbise güneş gibi ışık saçıyordu.... Meryem anasından kalmış yakası dört düğmeli o eskimiş elbiseyi sırtına giydiğinde elbise göze çarpacak şekilde değişti, dünyanın binbir rengini aldı, parıl parıl parladı, dünyanın en güzel gelinliğine döndü. Sanki Meryem’in vücuduna göre dikilmişti, rahattı...” (Elçin, 2019, ss. 231-232).

Mahmut ile Meryem romanının üzerinde durduğu en dikkat çekici anlayış ise derviş tipi motifinden de hareketle bir derviş gibi yaşamını sürdüren Mahmut üzerinden vahdet-i vücud anlayışıdır. “Bu nedir böyle? – Dört kitaptr. – Sen kimsin? – Musa’yım, Davut’um, İsa’yım, Muhammet’im. Allah mısın? İhtiyar yemyeşil gözlerini güneş ışığı altında süzerek ‘Hayır’ dedi. ‘İnsanım, benim, oyum, benim, Meryem’im, Sofu’yum’...” (Elçin, 2019, s. 159). Mahmut yolculuğu sırasında adeta romanda tasvir edilen civcivin yumurtadan çatlayıp çıkması gibi bu dünyada olgunlaşp, kâmilliğe tekâmülünde dünya hakkında belli başlı felsefeler de oluşturmuştur. Bunların başında birlik, hiçlik ve dünyada gerçek mutluluğun sırrı hakkındaki düşünceleri sayılabilir.

“Mahmut’un hayâ ve utanma hissi içinden kopan çığlığı boğdu. Mahmut bütün etrafına toplanmış ve bu şimdi yırtık pırtık elbiseler içinde dünyanın en mesut insanları gibi keyifle gülerek neredeyse kendilerinden geçen cemaate bakarak anladı ki aslında insanın mutlu olması için çok az şey gerekiyordu. Ama kendisi hala mutluluğun ne olduğunu bilmiyordu.” (Elçin, 2019, s. 204).

Kerem ile Aslı hikâyesi farklı nüshalarıyla kuşaklar boyu aktarılan en yaygın olarak tanınan ve diğer edebi türler içinde de işlenen bir halk hikâyesidir. Kerem ile Aslı hikâyesinin Yazma nüshası, basma nüshası, Azeri rivayeti ve Kerem ile Aslı’yı konu edinen tiyatro türünden nüshaları günümüze ulaşmıştır (Elçin, 2000, s. 11). Yazma nüsha ve Basma nüsha arasında; Azerbaycan ve Anadolu sahalarında yayılan rivayetlerde bazı tarihi, edebi, motif yönünden farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Bunlar da çok geniş bir coğrafyaya yayılan sözlü ve yazılı rivayetleri çok çeşit arz eden bir halk hikâyesi için son derece olası bir durumdur. Bu rivayetlerde bazı tekrarlanan ortak motifler olduğu dikkati çekmiştir. Bu motifler halk hikâyeciliği geleneğinde yer alan diğer halk hikâyelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu motiflerin başında çocuksuzluk, tılsımlı meyve, tılsımlı elbise, hanedanı tehlikede bir padişah, saz, aşk, rüya motifi, yanma motifi, büyücü kimse, ermiş motifi, gibi unsurlar tekrar eden belli başlı motifler arasında sayılabilir. Yazma nüshayı baz alarak Kerem ile Aslı hikâyesinin ana olay örgüsü şöyledir: Vaktin birinde İsfahan şehrinde/Şiraz şehrinde, çok güçlü bir şah vardır. Bu şahın çok güçlü bir saltanatı, sarayı, serveti, her şeyi vardır lakin geceleri uykusunu kaçıran bir dertten müzdariptir. Şahın yıllarca çocuğu olmamıştır. Kendisi gibi hiç çocuğu olmayan musahibi Keşiş ile

dertleşmektedir. Keşiş ile bir derviş gibi ellerinde asa, sırtlarında hırka, başlarında bir taç ile yola koyulma kararı almışlardır. Başka bir rivayette ise keşiş Şah'a büyük gösterişli havuzlu bahçesinde dertlendikçe keyiflenebileceği o bölgenin en şaşalı saray bahçesini yaptırmasının ona bir teselli olabileceğinden bahseder. Yazma rivayetine göre yolculukta karşılıklarına çıkan bir derviş, bir elmayı ikiye bölerek karılarıyla birlikte yemelerini salık verir. Böylece bu elmanın tılsımıyla dünyaya gelecek çocuklar birbirlerine ebedi bir kader bağıyla bağlanmış olacaklardır. Bu iki çocuğu birbirlerine vermeye söz vermişler. Derviş, onları ayırmanın büyük vebal olacağını bildirip gözden kaybolmuştur. Padişah, oğlu olursa, kızı Müslüman edip oğluma alırım diye düşünmüş; Keşiş de kızını İncil'e el basmak suretiyle Şah'ın oğluna vereceğine and içmiştir. Bir başka rivayette ise Padişah ve Keşiş'in eşleri bir dervişten elma ve ayva fidanı alırlar. Ayva meyve vermez. Kamer Banu, Keşiş'in karısına kendi elmasının yarısını verir. Böylece tılsımlı meyve motifleriyle çocukları olur. Onlar da benzer şekilde birbirlerine bu elmanın iki yarısından doğan çocukları büyüdüklerinde evlendirecekleri ve ayırmayacakları yönün de söz verirler. Derviş gözden bir anda kaybolunca derdimize Hızır yetişti diyerek sevinirler. Dokuz ay dokuz gün dokuz saat sonra Hatice Sultan'ın (Kamer Banu) bir oğlu, Keşiş'in karısının ise bir kızı olur. Hatice Sultanoğlunun adını Şah Gülşen, Keşiş'in karısı ise kızının adını Meryem koyar. Meryem ve Gülşen büyürler. Meryem'in güzelliğini ve saflığını kimse görmesin diye babası Keşiş onu camdan yedi kat bir kuleye kapatır. Burada ona özel öğretmen ile eğitim aldırır. Gergef işleyen Meryem, günlerini bu kulede geçirir. Meryem'i bu yedi katlı kulede adeta dış dünyadan saklayarak büyütür. Meryem'i eğitmesi için özel hocalar tutar. Şah Gülşen ise hocası, yoldaşı, eğitmeni Sofu ile eğitilmektedir. Günlerden bir gün Gülşen, Sofu'dan bir güvercin ister ve güvercinleriyle oynarken kuşlardan biri Keşiş'in evinin önündeki çınara konar. Kuşu uçurmak için taş atan Şah Gülşen'in taşı, içerde gergef işleyen Meryem'in gergefine düşer. Pencereden bakan Meryem'i gören Şah Gülşen onun güzelliğinden o derece etkilenir ki olduğu yerde bayılır. Gözünü kırklar meclisinde açan Gülşen, dervişin elinden bade içer ve tekrar bayılır. Bunu gören acuze yaşlı bir kadın Meryem'in göğsünden süt emzirdiği Gülşen'i ayıltır. Şah Gülşen, Sofu'dan dertlerini dile getirebilmek için bir saz ister. Keşiş'in kızı Meryem ve Şah Gülşen arasında nişan kesinleştirilir. Keşiş'e kırk gün süre verilir. Keşiş, Maruk, karısı ve Meryem'i alıp Hristiyan'ların Tacik'in eline geçtiğini duyup kaçmaya koyulur. Kerem (Şah Gülşen) peşlerine düşer diyar diyar dolandır. Keşiş ve karısı zindana kapatılır. Kerem, Meryem'in adını Aslı koyar. Aslı'nın Müslüman olması şartıyla onu nikâhına alacağını söylese de Aslı bunu kabul etmeyip, kendisini olduğu gibi kabul etmesi gerektiğini söyler. Kerem Aslı'nın peşinden diyar diyar sürüklenir. Sofu ile düştüğü yolda Hızır'a rastlayan Kerem, geçit vermez yolları aşar. Aslı, keşiş ve karısının serbest bırakılması şartıyla nikâhı kabul eder. Paşa, bir kervan hazırlatır yola koyulurlar ancak sihirbaz olan amcası Manuk, Aslı'yı kervandan alır ve kaçıtır. Diyar diyar Kerem'den Aslı'yı kaçıran Keşiş, Kayseri'ye ulaştığında

patrik olmuştur. Erzurum'dan, Murat Suyu'na, Maraş'a Kayseri'ye kadar yolda gördüğü varlıklara Aslı'nın izini sorarak giden Kerem artık hasta düşer. Manastır'a hizmetçi olarak girer. Aslı'nın isteği üzerine okuduğu bir türküde mahlasını söyler ve adını belli edince kovulur. Dilenci kılığında tekrar döner. Kerem yüreğindeki acı ile ah eder ve yüzü şişer. Otuz iki dişini birden çektirir. Aslı anasına, dişini çektikleri bu kişinin Kerem olduğunu bildirir. Kerem'in yürekten ahı ile dileği kabul olur ve Aslı, rüyasında bade içip Müslüman olur. İki âşık kaçmaya çalışırlar. Kerem'in hak aşığı olduğunu kanıtlaması üzerine kızını Kerem'e veren Keşiş, tılsımlı bir elbise hazırlar. Bu elbise sihirlidir. Bir türlü çözülmez. Kerem ahının ateşiyle yanar. Bu yangına Aslı'da karışır ve iki âşık da kül olup giderler.

Kerem sevdiği Aslı'yı bulmak için anne ve babasını yaşadığı şehirde bırakır ve gurbete çıkar. İsfahan şehrinde başlayan hikâyeye sırasıyla Çıldır, Ahıska, Şeki, Orhan, Gürcistan, Kelbe, Kars, Oltu, Narman, Bayazıt, Bayat, Erciş, Van, Tiflis, Ahlat, Muş, Çanlı Kilise, Malazgirt, Pasin Ovası, Hasankale, Hodım Pınarı, Cafer Ağa Hamamı, Eşen Kalesi, Şogın, Cincibeli, Erzincan, Sarılar, Gemi Beli, Eşkat, Ayaş, Kızılırmak, Sivas, Ürgüp ve, Kayseri'ye yayılır. Kerem bu şehirlere tek tek gidip sevdiğimi gördünüz mü diye yolda gördüğü canlı cansız bütün varlıklara sorar.

Keşiş, kızına sihirli bir elbise yaptırır. Kızına elbisenin düğmelerini Kerem'in açması gerektiğini söyler. Aslı da peki deyip babasına yemin eder. Kerem, Aslı'nın elbisesinin düğmeleri açamaz, o esnada ateş çıkar. Kerem yanıp kül olur. Aslı, Kerem'in külünün başında kırk gün bekler. Sonra kül etrafa yayılır. Aslı saçını süpürge edip toplarken saçı ateş tutup Aslı da cayır cayır yanıp Kerem'in külüne karışır. Hasena Hanım ile Sofu evlendirilir.

Kerem ile Aslı hikâyesinde karakterler şöyle sıralanabilir: Ahmet Mirza, şahın oğludur. Doğduğunda ismi Ahmet Mirza konulur daha sonra hikâyenin ilerleyen bölümlerinde ismi Kerem diye geçer.

Ermeni Keşiş: Şahın hazinedarıdır. Kara Sultan'ın (Aslı'nın) babasıdır. Kızını çok seven, kızının mutluluğu için uğraşan birisidir.

Hanım Sultan: Şahın eşidir.

Hasena Hanım: Hikâyenin sonunda Sofu ile evlendirilir.

Kara Sultan: Hazinedarın kızıdır. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde ismi Meryem olur.

Sofu: Ahmet Mirza'nın (Kerem'in) yardımcısıdır. Birlikte eğitim alırlar.

Şah: İsfahan şehrinde yaşayan halkını adil bir şekilde yönetmeye çalışan şahıdır.

Mekân: İsfahan şehrinde başlayan hikâyeye bütün Anadolu'ya yayılmıştır. Kerem sevdiğini bulmak için gurbete çıkar. Çıldır, Akıska, Serki, Orhan, Gürcistan, Kelbe, Kars, Oltu, Narman, Bayazıt, Bayat, Erciş, Van, Tiflis, Ahlat, Muş, Çanlı Kilise, Mazgirt, Pasin Ovası, Hasankale, Hodım

Pınarı, Cafer Ağa hamamı, Esen Kalesi, Şogın, Cincibeli, Erzincan, Sarılar, Gemi Beli, Eşkât gidip sevdiğini arar.

Zaman: Hikâyede tam bir zaman dilimi belirtilmemiştir.

Kerem ile Aslı'nın Azerbaycan versiyonu bir üstadname ile başlar. Üstadname ile başlaması bir halk hikâyesi olmasının özelliğidir. Azerbaycan'ın Gence şehrinde Ziyat isimli Han varmış. Ülkesini ve insanlarını eşit bir şekilde yönetmeye çalışan, kimsenin kötülüğünü istemeyen biridir. Ziyat Han, elinde tüm imkânları olmasına rağmen çocuğu yoktur. Onu görenler onu çok mutlu mesut sanarlarmış fakat çocuğu olmadığı için çok üzülürmüş. Ziyat Han'ın Kara Keşiş isimli bir hazinedarı varmış. Kara Keşiş'in de Ziyat Han gibi çocuğu yokmuş. İkisi bir araya gelince bu durumdan dert yanıp, sohbet etmeye dertlerine çözüm bulmak için konuşurlar. Bir gün Kara Keşiş, Ziyat Han'a eğer bir gün benim kızım, senin oğlun olursa ben kızımı senin oğluna vereyim, senin oğlun, benim kızım olursa, sen kızını benim oğluma ver diye teklifte bulunur. Ziyat Han'da bu durumu kabul eder. Aradan zaman geçtikten sonra Ziyat Han'ın bir kızı, Kara Keşiş'in de bir oğlu olur. Kızın ismini Meryem, oğlanın ismini Mahmut koyarlar. Çocuklar birbirlerini görmeden büyümeye başlar. Ziyat Han çocuğunu bir bakıcıya emanet eder. Keşiş, kızına kendisi eğitim vermeye başlar. Hiç birbirini görmeyen Mahmut ile Meryem bir gün bir bahçede servi ağacının yanında birbirlerini görürler. Mahmut, Meryem'in güzelliği karşısında çok etkilenir. Meryem'in yanından gitmesini istemez. Mahmut, Meryem'e senin ismin Aslı olsun der. Meryem'e kabul edip senin adında Kerem olsun der. Ve ondan sonra birbirlerine Kerem ile Aslı diye seslenirler. Kara Keşiş verdiği sözden dolayı pişmanlık duyar. Kerem Müslüman olduğu için kızını Ziyat Han'ın oğluna vermek istemez. Bu durum karşısında üzülür ve pişmanlık duyar. Kızını Kerem'den kurtarmak için yaşadığı şehri terk etmeye karar verir. Yanına değerli eşyalarını alıp şehri terk eder. Kara Keşiş'in yaşadığı şehri terk ettiği duyan Kerem çok üzülür, dertlenir ne yapması gerektiğini düşünür ve Kerem sevdiğini bulmak için anne ve babasının bırakıp yardımcısı ile beraber gurbete çıkar. Kerem'in gittiği gurbette başından çeşitli olaylar geçer. Kerem bu olaylar ile mücadele edip sevdiğini bulmaya çalışır. Gittiği her yerde türküler söyler ağlar. Gördüğü canlı ve cansız bütün nesnelere sevdiğimi gördünüz mü diyerek sorar.

Kerem, Aslı'yı bulur ve Aslı'ya tam kavuştuğunu düşündüğü an hayatını kaybeder. Hikâyeye mutsuz sonla biter. Hikâyede karakterler şöyle sıralanabilir:

Ziyat Han: Hikâyenin başkarakteri Mahmut'un babasıdır. Azerbaycan'ın Gence şehrinde yaşayan Müslüman, kimseyi rahatsız etmeyen, kimsenin hakkından taviz vermeyen, insanlara adaletli davranan bir handır.

Mahmut: Hikâyenin başkarakterlerinden birisidir. Genceli Ziyat Han'ın oğludur. Sarayda büyüyen, zengin, kimsenin kötülüğü istemeyen yardımcısı Sofu ile beraber günlerini geçiren, âşık olduktan sonra hastalamp, sevdiğini arayan için gurbete çıkan kişidir.

Meryem: Hikâyenin başkarakterinden birisidir. Kara Keşiş'in kızıdır. Siyah gözlü, keman kaşlı, fındık burunlu bir kızdır. Mahmut'un sevdiği kızdır. Mahmut, görür görmez Meryem'in güzelliğinden hemen etkilenir.

Sofu: Mahmut'un bakıcısıdır. Her zaman yanında olan kişidir. Sofu günlerini Mahmut ile birlikte geçirir. Sofu hiç evlenmemiştir.

Kara Keşiş: Ermeni, Hristiyan asıllı Ziyat hanın hazinedarıdır. Meryem'in babasıdır. Meryem doğduğunda Kara Keşiş, eşini kaybetmiştir. Kara Keşiş, kızı ile aynı evde birlikte yaşayan kendi halinde Allah'a inanan kişidir. İbadetlerini yerine getiren, kızının mutluluğu için çaba gösteren kişidir. Sabah kalkıp işine gider akşam olduğunda evine gelip sakin bir hayat yaşayan kişidir. Ziyat Han, kızını Kerem'e istedikten sonra göçebe bir hayat sürer. Kerem'den kızını kaçmaya çalışır.

Kocakarı: Azerbaycan'ın Gence şehrinde yaşayan Mahmut'un (Kerem'in) derdine bakan sezgisi yüksek, anlayışlı birisidir. Hüsniye Hanım ve Halep Paşası diğer karakterler olarak sayılabilir.

Kerem ile Aslı hikâyesinde İsfahan şehri padişahı başkarakterlerden biridir. Harünü'r Reşid gibi diye hikâyede tanımlanması onun devrin çok değer gören hükümdarlarından olduğunun kanıtıdır. Her şeyi hayatta tam olan padişahın en büyük derdi halk hikâyelerinin bilinen motiflerinden biri olarak çocuksuzluk motifiyile karşımıza çıkmaktadır. Haznedar Keşiş ise romanda da hikâyede de ortak başkarakterlerden bir diğeridir ve onda da çocuksuzluk motifi karşımıza çıkmaktadır. Hanım Sultan ve Keşiş'in karısı her ikisi de aynı dertten müzdarip çocuksuzluk imtihanıyla bu dünyada sınanan her iki kadın da anne tipi olarak hikâyede yer almaktadır. Aksakallı pir ve onun tılsımlı çaresi ile klasik bir motif olan elma motifi ile olağanüstü bir şekilde evlat sahibi olma hikâyede dikkati çeken bir diğer önemli motiftir. Müslüman ve Hristiyan çatışması yine halk hikâyelerinde sıklıkla karşımıza çıkan unsurlardan biri olmakla beraber hikâyede yoğun olarak işlenen temel çatışmalardan biridir. Kerem ile Aslı hikâyesinde mekân çok geniş tutulmuştur. Hikâyede mekân İsfahan şehrinde İran'da başlarken çok geniş bir coğrafyada dolaşan başkarakter Kerem ile beraber çok fazla sayıda farklı mekân işlenmiştir. Hoy, Şuşa, Gence, Çıldır, Ahıska, Şeki, kelbe, Kars, Oltu, Narmana, Bayat, Tortum, Van, Tiflis, Nemrut, Ahlat, Muş, Çanlı Kilise, Murat Irmağı, Malazgirt, Pasin Ovası, Otluk kalesi, Hasan kalesi, Çoban Köprüsü, Erzurum, Vabrik, Tercan, Çinci, Beli, Erzincan, Engürü, Ayaş, Kızılırmak, Zile, Sivas ve Kayseri hikâyenin geçtiği mekânlardır.

Sonuç

Mahmut ile Meryem romanı, temelinde oturmuş olduğu Kerem ile Aslı halk hikâyesiyle metinlerarası iletişimsellik bakımından en yoğun derece ile işlenmiş ve her ikisi de bir aşk hikâyesi merkezinde teşekkül etmiştir. Romanın da hikâyenin de merkezinde iki sevgili bulunur ve onların yaşadığı aşkı konu alır. Roman da hikâye de mutsuz sonla biter. Sevgililer bir araya gelirken ya da tam kavuşurken bir şekilde ayrılırlar ya da ayrılırlar ve sonra

ölürler. İki hikâyede de çocuk sahibi olamamanın zorlukları ve bu durumun getirdiği üzüntü vurgulanmaktadır. Karakterlerin birbirine olan sevdası ve sadakati ön plandadır. Birbirlerine olan aşkları uğruna zorluklara göğüs gererler, fedakârlık yaparlar. Romanda da hikâyede de farklı veya ortak karakterler ve olay örgüsü vardır. Başkarakterlerin isimleri, kişilik özellikleri ve davranışları da farklılık göstermektedir. İki de aşk temasını işlemektedir. Her ikisi de aşkın gücünü ve insanların bu aşk uğruna neler yapabileceğini anlatır. Hem roman hem hikâye kahramanlar arasındaki engellerle ve zorluklarla doludur. Bu engeller arasında aile baskısı, toplumsal normlar gibi faktörler yer alır. Mahmut ile Meryem romanı, modern bir roman olup temeline geçmişe ait sözlü ve yazılı gelenekte varlığını koruyan bir halk hikâyesini almış, insanının hayatını ve sosyal sorunlarını anlatmış, Kerem ile Aslı halk hikâyesi geçmişe yönelik bir hikâye olup daha geleneksel bir şekilde anlatılmıştır. Mahmut ile Meryem romanında, karakterlerin psikolojik gelişimleri ve iç dünyaları daha ayrıntılı bir şekilde ele alınırken, Kerem ile Aslı halk hikâyesinde karakterler daha stereotipik ve sembolik olarak işlenmiştir. Kerem ile Aslı halk hikâyesi genellikle sözlü olarak aktarıldığı için zamanla çeşitli değişikliklere uğramıştır. Mahmut ile Meryem romanında ise yazarın tam kontrolü vardır ve olaylar daha dikkatli planlanmış ve yazıya dökülmüştür. Kerem ile Aslı halk hikâyesinde, karakterlerin sevgileri ve bağlılıkları daha tutkulu ve destansı olarak anlatılırken, Mahmut ile Meryem romanında bu duygular daha içsel ve karmaşık bir şekilde incelenir. Kerem ile Aslı halk hikâyesi genellikle anonim olarak geçerken, Mahmut ile Meryem romanı, bir yazarın sanatsal ve kişisel bir vizyonunu yansıtır. Genel olarak tespit edilen ortak ve farklı unsurlar şöyle sıralanabilir:

Mahmut ile Meryem romanının, Kerem ile Aslı halk hikâyesiyle karşılıklı bir incelemeyle okunmasında dikkati çekecek ilk unsur şüphesiz şekil yönündeki farklılıklar olacaktır. Halk hikâyesinin nazım biçimine uygun olarak karışık şekilde yazılmış olduğu söylenebilir: Kerem ile Aslı halk hikâyesi bir üstadname ile başlar ve nazım nesir karışık şekilde devam etmiştir. Kerem ile Aslı halk hikâyesinin en dikkat çeken farkı 8'li ya da 11'li bir koşma ile başlayan nazım bölümü hikmetli sözler, atasözleri ve deyimlerle örülü olan üstadname ile başlamaktadır. Mahmut ile Meryem romanı ise roman tekniğine uygun olarak yazılmıştır. Nesir türünün içine serpiştirilmiş olarak yer yer manzum parçalara da rastlanmaktadır.

Kerem ile Aslı halk hikâyesinin dili ve üslubu Mahmut ile Meryem romanına göre farklılıklar göstermektedir. Yazma, basma ve sözlü varyantları olan Kerem ile Aslı halk hikâyesi dil hususiyetleri bakımından bir roman olan Mahmut ile Meryem'den farklıdır. Deyimler, darb-ı meseller, folklorik unsurlar, halk söyleyişleri, yer adları, kişi adları gibi hususlarda farklılıklar dikkati çekmektedir.

Kerem ile Aslı halk hikâyesinde şiirleri çoğunlukla hikâyenin başkarakterleri söylerken, Mahmut ile Meryem de şiirli kısımlar hem daha az yer tutar hem de bazen ikincil karakterler tarafından söylenmiştir.

Kerem ile Aslı halk hikâyesinde saz eşliğinde şiir söyleme doğuştan gelen bir ilham ve yetenektir, Mahmut ile Meryem romanında yine ilham söz konusudur ve ilhamı Mahmut'a getiren Sazlı Abdullah adlı saz aşığıdır.

Hikâye ve romanın başkişileri olan Mahmut ile Meryem'in ya da Kerem ile Aslı'nın doğumlarındaki olağanüstülükler paralellik gösterirken bazı farklarla da birbirinden ayrılmıştır. Kerem ile Aslı'da kahramanların dünyaya gelişi, bir türlü gebe kalamayan annelerinin bir dervişin tavsiyesiyle yedikleri elmadan sonra hamile kalmaları söz konusuysen romanda Mahmut'un annesi Göğçeğöl'de üç gün yıkandıktan sonra tılsımlı elma sayesinde gebe kalmıştır. Derviş yerine romanda 'uyuz tilki' ve 'dilsiz ucube' tipleri eklenmiştir. Meryem ise annesi onu doğururken ölmüştür. Romanda Meryem'in dünyaya gelişi biraz daha farklı olarak Hz Meryem kıssasına telmih yapılarak aktarılmıştır. Halk hikâyesi varyantında bu unsurlar yer almamaktadır. Bunlar romancının eklediği unsurlar olarak karşımıza çıkmıştır.

Mahmut ile Meryem romanında, Kerem ile Aslı hikâyesinden farklı olarak zaman net olarak yazar tarafından belirlenmiştir; hikâyede zaman belli değildir. Romanda olayların geçtiği devir, Şah İsmail devridir. Yavuz Sultan Selim zamanı ve Çaldıran Savaşı'nın yanı sıra yazarın romanın içinde verdiği net tarihlerle hikâyedeki zaman hakkındaki muallaklık söz konusu olmaktan çıkarılmıştır. Mekân konusunda hikâye ve roman birbiriyle tutarlıdır.

Mahmut ile Meryem romanı da Kerem ile Aslı halk hikâyesi de deyimler, darb- ı meseller, folklorik unsurlar ve geleneksel imgeler bakımından oldukça zengindir. Roman bu konu da teknik itibarıyla de hikâyenin birkaç basamak önüne geçmiştir denebilir.

Kerem ile Aslı halk hikâyesinde kahramanların mahlasları hikâye boyunca kullanılırken, Mahmut ile Meryem romanında karakterlerin adları roman boyunca aynıyla kullanılmıştır.

Mahmut ile Meryem romanında romanın daha kapsamlı olması ve ilave tekniklerle yoğurulması bakımından (tarihsel olaylar, halk hikâyesinde olmayan karakterler ya da unsurlar...) Kerem ile Aslı halk hikâyesine göre izleksel olarak birden fazla merkezde mesajlar ya da çatışmalar işlendiğini görmek mümkündür. Din farkı (İslam-Hristiyanlık), mezhep farkı (Sunni, Şii), kültürel farklar gibi çatışmalar Mahmut ile Meryem romanında hikâyeden ayrılan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda ayrıca milliyetçilik temayülünün de baskın olduğunu söylemek mümkündür.

Mahmut ile Meryem romanı ve Kerem ile Aslı halk hikâyesinin ana merkezini oluşturan aşk teması, aşkı uğruna âşıkların karşılıklı yaptıkları fedakârlıklar ve bu uğurda yanıp kül olmalarına kadar giden son ile beraber Mahmut ile Meryem romanında dünyevi aşktan daha evrensel bir duyguya hümanizme kadar ulaşan bir doruk noktasından söz etmek mümkündür.

Metinlerarası iletişimsellik kıstaslarından en yoğunu kabul edilen yeniden yazma tekniğine uygun bir şekilde kurgulanmış olan Mahmut ile

Meryem romanı, Türk dünyasında tanınan sözlü ve yazılı halk edebiyatı geleneğinin en güzel numunelerinden olan Kerem ile Aslı halk hikâyesi temelinde kurgulanmış ve aşkın hümanizmle birleştiği vahdet-i vücud felsefesiyle, din ve tasavvufun ışığıyla ve tarihin önemli dönem ve şahsiyetleriyle zenginleştirilmiş bir varyantını okurların belleklerine nakş etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Ekin Aktürk: %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Ekin Aktürk: 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Önerilen Atıf: Aktürk, E. (2024). Yazınlararasılık bağlamında Mahmut ile Meryem romanı. *Akademik Hassasiyetler*, 11(24), 325-354. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1385291>

Kaynakça

- Alptekin, A. B. (2021). *Halk hikâyelerinin motif yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Boratav, P. N. (1946). *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği*. Milli Eğitim Basımevi.
- Çolak, F. (1994). *Şah İsmail hikâyesi üzerine karşılaştırmalı bir araştırma* [Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Güney, E. C. (1951). *Folklor ve halk edebiyatı*. Milli Eğitim Basımevi.
- Duymaz, A. (2019). *Mahmut ile Meryem (sunuş yazısı)*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Günay, U. (1986). *Âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi*. Ankara: TTK Basımevi.
- Efendiyev, E. (2019). *Mahmut ile Meryem* (Çev. Ali D.). İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Elçin, Ş. (2000). *Kerem ile Aslı hikâyesi.*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elçin, Ş. (2004). *Halk edebiyatına giriş.* Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö., Ekici, M., Teke, S., G. Ö., Ölçer, Evrim, T., Dilek, Duymaz, Ali, Ş., Halil İ., Y., Müge A., Fedakâr, P., Düzgün, D., Daşdan, N., Arslan, Mustafa, A., R. Bahar, Eker, G., Öğüt, Özkan, T. (2022). *Türk halk edebiyatı el kitabı.* Akçağ Yayınları.
- Sakallı, C. (2014). *Karşılaştırmalı yazınbilim ve yazınlararasılık/sanatlararasılık üzerine.* Ankara: Seçkin yay.
- Şimşek, E. (1987). *Arzu ile Kamber hikâyesi üzerine mukayeseli bir araştırma* [Yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Extended Abstract

The novel Mahmut and Meryem is among the literatures of the Turkish world, which is based on the Azerbaijani variant of the Kerem and Aslı folk story, which is one of the common folk stories of the Turkish world, and belongs to the geography where the novel we are examining was born; It has a very important place as a novel that has anonymous, realistic, historical, political, extraordinary, mythological and psychological qualities at the same time. It is possible to say that each of the character types belonging to the Turkish world that we see in the fiction of the novel Mahmut and Meryem carries very important sociological codes regarding the common cultural heritage, both literary, semantic and semiotic. Folk storytelling, which is one of the most valuable ways of transferring intangible cultural heritage from generation to generation, has thus taken its place in the treasury of Turkish world literature by being combined with the contemporary novel technique, reborn, revived, and in a contemporary form of transferring to new generations. This valuable work was written in 1984 by Elçin Efendiyev, one of the most important representatives of modern Azerbaijani literature. The novel Mahmut and Meryem (1984), written by Elçin (Efendiyev), one of the most important representatives of Contemporary Azerbaijani Literature, was fictionalized by rewriting method on the basis of the folk story Kerem and Aslı, which continues its existence in the oral and written tradition of the Turkish world. Stories about love, epic stories of heroism, bravery and heroism from the transition period of the equestrian and nomadic Turkish society to settled life have been preserved and passed down from oral tradition to written tradition until today. The story of Kerem and Aslı, who fell in love with each other at first sight in a divine atmosphere, was formed in the center of a love story; Blended with motifs reflecting the history, culture, lifestyle and traditions of the Turkish society, the journey, which tells the life stages of the lovers who could not meet until the end of the story, was accompanied by social, faith-related, cultural and traditional conflicts. The story, written in a mixture of verse and prose according to the folk tale tradition, has preserved itself in the novel with some additions, expansions and stylistic differences. It

is known that the folk story Kerem and Aslı has variants in Anatolia, Azerbaijan, and among different nations in various geographies, as well as among Turkish peoples. The novel Mahmut and Meryem, which is the source of our study, is based on the Azerbaijani variant of the folk story Kerem and Aslı. According to the grading system of the concept of interliterature, the novel Mahmut and Meryem, which was constructed with the rewriting technique in which intertextual communicativeness is most intense, attracted attention with its similar and different aspects to the folk story Kerem and Aslı. In this study, firstly, the Anatolian and Azerbaijani variants of the folk tale were explained in terms of their structural elements, and then, with the determination that the Azerbaijani variant and the Anatolian version had common elements except the mastername section, it was examined how the folk tale was assimilated into the layers of the novel Mahmut and Meryem in terms of interliterature. After identifying the rich interliterary elements in the novel Mahmut and Meryem, how the common motifs seen in the Kerem and Aslı folk tale are handled in the novel Mahmut and Meryem is revealed with their common and different aspects. According to this study, it has been determined that the novel Mahmut and Meryem differs primarily from the folk story Kerem and Aslı, which is mixed in verse and prose, in terms of form. Verse sections appear to be sprinkled throughout the novel. It has been seen that the motifs we encounter in folk tales are preserved, and the names of the heroes who were born with extraordinary things are different in the story and in the novel. In the novel, instead of their pseudonyms, their given names Mahmut and Meryem are used throughout the novel. Historical events, people and wars that we do not encounter in the Kerem and Aslı folk tale are depicted in the novel. The novel Mahmut and Meryem preserved the richness of the folk tale, idioms, proverbs and folkloric elements. Religion (Islam-Christianity), sect (Sunni-Shia), cultural difference, worldly life and the place of worldly happiness in the essence of life, differences in perspective on the world are the conflicts that are expanded and dealt with in the novel Mahmut and Meryem, in addition to the folk story of Kerem and Aslı. In the novel Mahmut and Meryem, which is very rich and intense in terms of interliterature, classical period Turkish poetry and poets, folk poetry, religious-legendary subjects; References were made to people and events. In terms of these elements, the novel Mahmut and Meryem is a treasure in terms of interliterature. Whereas the folk tale of Kerem and Aslı begins with a mastername and the poems are mostly sung by the main characters, Kerem and Aslı, in the novel; It has been noted that while poems take up less space than the story, they are sometimes sung by side characters. Kerem and Aslı appear in the folk tale.